

Neo-Liberalizm Çağında Sosyal Demokrat Partiler, Ekonomide Ulusalçılık ve Anayasaya Aykırılık İddiaları (1983-1991)

Mustafa Mert Alpbaz, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

ORCID: 0000-0003-0896-0367

E-Posta: mmert.alpbaz@gmail.com

Öz

1980 sonrasında meydana gelen bazı ekonomik ve siyasi gelişmeler, kendilerini sol/ sosyal demokrat/sosyalist aynı zamanda Kemalist olarak nitelendiren çevrelerde ulus-devletin tehdit altında olduğu algısını uyandırmıştır. Böylece ulusalçılık adı verilen savunmacı bir düşünce akımı ortaya çıkmıştır. Ekonomide ulusalçılık, dünyadaki küreselleşme dalgasının etkisiyle Türkiye’de neo-liberal politikaların benimsenmesine karşı olan bir eğilimdir. Ulusalçılığın ekonomideki görünümüleri şunlardır: Kemalizm’in ilkelerinin benimsenmesi, emperyalizm karşıtlığı söylemiyle sol bir hava verilen milliyetçilik, ekonomik bağımsızlık anlayışı ve yabancıların ekonomideki etkisinden kaynaklanan tedirginlik, serbest piyasa ekonomisine soğukluk ve buna bağlı olarak devletin ekonomideki rolünün genişletilmesi, kamu iktisadi teşebbüslerine Kemalist/milliyetçi bir duygusallıkla atfedilen önem, özelleştirmelere muhalefet. 12 Eylül 1980 darbesini izleyen dönemde diğer partiler ile birlikte feshedilen CHP’nin yerine kurulan Halkçı Parti (HP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti’de (SHP) ulusalçı eğilimler vardır. Bu eğilimler, TBMM’de temsil edilmediğinden dolayı Anayasa Mahkemesine iptal davası açmamış olan SODEP’in dışındaki partilerin davalarına yansımıştır. 1983’te Turgut Özal’ın liderliğinde iktidara gelen Anavatan Partisi’nin (ANAP) ekonomi alanındaki icraatları ile ilgili kanunlara karşı açılan bu davalarda ileri sürülen tezler ve tarihten verilen bazı örnekler ile Kemalist-ulusalçı bir “beka kaygısı” söylemi geliştirilmiştir. Etkisiz bir muhalefet yapmakla ve 12 Eylül yönetiminin güdümünde kurulmuş olmakla eleştirilen HP, özelleştirmeler, yabancılara mülk satışı ve kıyılarıdaki yapılaşma ile ilgili kanunlara karşı açtığı iptal davalarında ulusalçı bir tutum benimsemiştir. Kısa ancak çalkantılı bir ömrü olan bu parti, “solda birlik” düşüncesi çerçevesinde 1985’te SODEP ile birleşerek SHP’ye dönüşmüştür. SHP, ekonomi ile ilgili açtığı iptal davalarında HP gibi ulusalçı tavır benimsese de zamanla bu eğilimini yumuşatmıştır. Bunda Kemalizm’den uzaklaşması ve serbest piyasa ekonomisine yakınlaşması rol oynamıştır. Kaldı ki SHP’nin selefi SODEP de HP’ye göre Kemalizm’e daha mesafelidir. İptal davaları çerçevesinde ulusalçılık, HP’den SHP’ye gittikçe zayıflayan bir eğilim halinde devam etmiştir. Neticede SHP, 1991’de merkez sağdaki Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümeti kuracaktır. Ulusalçılık akımı, 1990’larda siyasi partilerden çok bazı akademisyenler ve gazeteci-

yazarlar tarafından basın-yayın organlarında ve bazı sivil toplum örgütlerinde seslendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ulusalçılık, Halkçı Parti (HP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP), İptal Davaları.

Social Democratic Parties, Neo-Nationalism in Economy and Claims of Unconstitutionality in the Age of Neo-Liberalism (1983-1991)

Abstract

Some economic and political developments took place after 1980 aroused the perception that the nation-state was under threat in circles described themselves as left/social democrat/socialist and also Kemalist. Thus, a defensive movement of thought called neo-nationalism emerged. Neo-nationalism in economy is a tendency against the adoption of neo-liberal policies in Turkey under the influence of the globalization wave in the world. The manifestations of neo-nationalism in economy are as follows: Adoption of the principles of Kemalism, nationalism in left-wing discourse regarding anti-imperialism, Notion of economic independence and disapproval connected with the influence of foreigners in the economy, free market economy and accordingly the expansion of the role of the state in economy, a Kemalist/nationalist approach to public economic enterprises, opposition to privatizations. There are neo-nationalist tendencies in the Populist Party (PP), Social Democracy Party (SDP) and Social Democratic Populist Party (SDPP), which were established instead of the CHP was abolished in the period following the September 12, 1980 coup. These tendencies were reflected in the cases of parties other than SDP which did not file an annulment case in Constitutional Court. Because SDP was not represented in the Turkish Grand National Assembly. A Kemalist-nationalist “concern for survival” discourse was developed with the theses put forward in these cases filed against the laws regarding the economic activities of the Motherland Party (MP) which came to power under the leadership of Turgut Özal in 1983. PP was criticized for being an ineffective opposition and being established under the guidance of the 1980 coupe, adopted a neo-nationalist attitude in the annulment cases. PP filed against the laws regarding privatizations, property sales to foreigners and coastal construction. PP had a short but turbulent life, merged with SODEP in 1985 as part of the idea of “alliance in the left” and transformed into SDPP. Although SDPP adopted a neo-nationalist attitude like PP in the annulment cases it filed regarding the economy, it tone down this tendency over time. SDPP moved away from Kemalism and came closer to the free market economy. Within the framework of the annulment cases, neo-nationalism continued as a gradually weakening trend from PP to SDPP. Eventually SDPP would be formed a coalition

government with the centre-right True Path Party (TPP) in 1991. In the 1990s, the neo-nationalism would be voiced by some academics, journalists and writers in the media and some non-governmental organizations rather than political parties.

Keywords: Neo-nationalism, Populist Party (PP), Social Democracy Party (SDP), Social Democratic Populist Party (SDPP), Annulment Cases.

Giriş

12 Eylül 1980 darbesi ile açılan dönemde Türkiye’de siyasi faaliyetler durdurulmuş, 1981’de de siyasi partiler feshedilmiştir. 1983’te siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesi üzerine, siyasetin Cumhuriyet Halk Partisi’nden (CHP) boşalan kanadına bürokrat Necdet Calp’ın genel başkanlığındaki Halkçı Parti (HP) yerleşmiştir. Kemalist ve sosyal demokrat bir duruşa sahip olduğunu ilan eden HP, 1983 seçimlerinde sol kesimin TBMM’deki tek temsilcisi konumuna gelerek Turgut Özal’ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) karşısında ana muhalefet partisi olmuştur. İsmet İnönü’nün oğlu Prof. Dr. Erdal İnönü tarafından kurulan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ise ileride değinilecek şartlar altında 1983 seçimlerine katılmamıştır. HP, neo-liberal politikalar takip eden, özelleştirmelere ve yabancı sermayenin Türkiye’de etkinlik kazanmasına ağırlık veren ANAP’ın kabul ettiği çeşitli kanunlara karşı Anayasa Mahkemesi’nde (AYM) iptal davaları açmıştır. Ekonomide milliyetçi bir tutumdan hareketle günümüzde “ulusalci” olarak nitelendirilebilecek görüşlere yakın bir bakış açısı geliştiren HP, SODEP ile de bir mücadele içine girmiştir. Zamanla etkinliğini yitiren HP’nin silik ve donuk bir muhalefet yürüttüğünden bahisle kendisini solun gerçek temsilcisi olarak gören SODEP, çalkantılı bir sürecin ardından 1985’te adını Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) olarak değiştiren HP’ye katılmıştır. HP, SODEP ve SHP’nin ana fikir kaynakları sosyal demokrasi ve Kemalizm olup ulusalcılık da bu iki kaynaktan beslenmiş bir akımdır. Bu makalenin amacı ekonomiye ilişkin kanunlara karşı ileri sürülen anayasaya aykırılık iddialarındaki ulusalcı tezlerin ne ölçüde süreklilik gösterdiğini değerlendirerek güncelliğini koruyan “ulusalcılık” tartışmalarına geçmişten gelen ancak üzerinde durulmamış bir boyut eklemektir.

Makalede öncelikle HP, SODEP ve SHP’nin kuruluş ve gelişimi ana hatları ile ele alınacak, ağırlıklı olarak birincil kaynaklardan yararlanılarak bu partilerin ulusalcı sayılıp sayılmayacağı tartışılacaktır. Bu bakımdan üç partinin karşılaştırılması, sol/sosyal demokrat kesimin 1980’lerde geçirdiği dönüşümün tarihsel süreç içerisinde net bir şekilde ortaya konulması bakımından önem arz etmektedir. Ardından HP’nin ekonomi ile ilgili kanunlara karşı açtığı iptal davalarındaki ulusalcı görüşlerin SHP’nin aynı

konudaki davalarına yansıyıp yansımadığı değerlendirilecektir. Burada esas alınacak ölçütler şunlardır: Devlet yönetiminde belirleyici olan temel düşünceler, ekonomide devletin rolü, ekonomik bağımsızlık ve milli güvenlik, yabancı sermayeye yaklaşım. HP-SODEP-SHP çizgisini Kemalizm ve ulusalcılık çerçevesinde, iptal davalarını toplu olarak değerlendiren bir eser yoktur. Bu makale, alanındaki boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Makalede özellikle partilerin iptal istemleri üzerinde durulacak, AYM'nin söz konusu davalar sonucunda verdiği kararlara ayrıntılı olarak değinilmeyecektir.

HP, SODEP ve SHP: Merkez Solda Bir Dönem

12 Eylül 1980'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanlığında, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGKon) ülke yönetimine el koymuştur. Devlet Başkanlığını üstlenen Evren'in "Türk Milletine Açıklaması"na göre bütün siyasi faaliyetler durdurulmuş, siyasi partilerin yeni anayasaya, seçim ve partiler kanununa göre, yapılacak seçimlerden önce çalışmalarına izin verileceği duyurulmuştur. MGKon'un Yedi Numaralı Bildirisinin 1. maddesinde de siyasi faaliyetlerin yasaklandığı, siyasi partilere ait bütün mekânların sıkıyönetim ve garnizon komutanlıklarınca emniyet ve kontrol altına alınacağı ilan edilmiştir (*RG [Resmi Gazete], 12.09.1980, Mükerrer: 10*). 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanunun 1. maddesi uyarınca 12 Eylül 1980'e kadar kurulan ve faaliyetleri MGKon'un Yedi Numaralı Bildirisi ile yasaklanan bütün siyasi partiler feshedilmiştir (*RG, 16.10.1981, Mükerrer: 1*). 70 sayılı MGKon Kararının 1. maddesinin "devam eden yasaklamalar" başlıklı bölümünün 1. fıkrasına göre siyasi partiler feshedildiğinden yeni anayasaya göre siyasi partiler kanununun hazırlanmasına kadar siyasi faaliyette bulunulması yasaktır (*RG, 05.08.1982: 1*).

29 Haziran 1981'de 2845 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun kabul edilmiştir (*RG, 30.06.1981, Mükerrer: 1*). Kanunun Başlangıç Bölümü ve 2. maddesine göre Kurucu Meclis Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanununu hazırlayacaktır. Ayrıca "Milli Güvenlik Konseyince kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmek" Kurucu Meclisin görevleri arasındadır (md. 2/1/d). Kurucu Meclis MGKon ile Danışma Meclisinden

oluşmaktadır (md. 1/1). 3. maddeye göre Danışma Meclisinin 120 üyesi ilgili maddelerde öngörülen usul ve esaslara göre her il tarafından tespit ve teklif edilen adaylar arasından MGKon tarafından seçilir. 40 üyenin ise MGKon tarafından doğrudan doğruya seçilmesi söz konusudur. Danışma Meclisi üyeliğinin şartları şunlardır (md. 4/1): Türk vatandaşı olmak, otuz yaşını bitirmiş olmak, yükseköğrenim yapmış olmak (bu şart MGKon tarafından doğrudan seçilecek olanlar için aranmaz [md. 4/2]), muvazzaf askerlik hizmetini yapmış olmak veya yapmış sayılmak veya yükümlü bulunmamak, maddede belirtilen suçlardan hüküm giymemiş olmak, 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak. Danışma Meclisi ilk toplantısını 23 Ekim 1981'de, siyasi partilerin feshedilmesinden bir hafta önce yapmıştır (*Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Toplantı Yılı: 1981/1, Cilt: 1, 1nci Birleşim, 23 Ekim 1981 Cuma*).

2845 sayılı Kanununun 36. maddesi uyarınca Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı Anayasa metni Danışma Meclisi ve MGKon tarafından kabul edilerek halkoyuna sunulmuş, 7 Kasım 1982'de yapılan halkoylamasında % 91.37 oranında oy ile kabul edilmiştir (*RG, 20.11.1982: 13*). 1982 Anayasasının geçici 1. Maddesinde MGKon'un iktidarı bırakma takvimi şu şekilde öngörülmüştür (*RG, 20.11.1982: 52*):

Anayasanın halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanlığı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak içtiği and yürürlükte kalır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır. Cumhurbaşkanı, ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp; Başkanlık Divanı oluşuncaya kadar, 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla teşekkül etmiş olan Milli Güvenlik Konseyinin Başkanlığını da yürütür. İlk milletvekili genel seçimleri sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, Cumhurbaşkanlığının herhangi bir surette boşalması halinde, Milli Güvenlik Konseyinin en kıdemli üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Anayasaya göre yeni Cumhurbaşkanını seçinceye kadar, Cumhurbaşkanına vekalet eder ve O'nun Anayasadaki bütün görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanır.

1982 Anayasasının geçici 4/1/a maddesi, 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun ile feshedilen siyasi partilerin 1 Ocak 1980'de görevde olan genel başkan ve maddede sayılan üst yöneticilerine Anayasanın halkoylaması

sonucu kabulü tarihinden itibaren on yıl siyasi faaliyette bulunma yasağı getirmiştir. Aynı madde milletvekilleri ve senatörler için de siyaset yasağı öngörmüştür. Böylece 12 Eylül öncesinin Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş gibi belli tabana sahip siyasetçileri siyaset dışında kalmıştır.

22.04.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 96. maddesi, 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun uyarınca kapatılan veya önceden kapatılmış siyasi partilerin isim, amblem, rumuz, rozet ve benzeri işaretlerinin kullanılmayacağını hükme bağlamıştır (RG, 24.04.1983: 20). Böylece Cumhuriyet Halk Partisi adı ve “CHP” rumuzu ile bir parti kurulması olanaksız hale gelmiştir. MGKon’un 76 sayılı kararının 1. maddesi ile siyasi parti faaliyetlerinde bulunmayı yasaklayan 70 numaralı karar yürürlükten kaldırılmıştır (RG, 24.04.1983: 28).

Siyasi parti kurmak isteyen Calp, İzmir valiliği sırasında Ege Ordu Komutanı olan Evren ile iyi ilişkiler geliştirmiş, 12 Eylül’den sonra merkez valisi iken başbakanlık müsteşarlığı için isminin geçmesini Evren olumlu karşılamıştır. Calp’i uyan Evren, aşırı solda bulunanların kurulacak partiye girmek isteyeceklerini ancak buna müsaade edilmeyeceğini söylemiş, Calp de bu konuda çok dikkatli olacağını belirtmiştir. Sağda iki, solda bir partiye izin verileceğini ifade eden Evren, bütün partilere izin vermeye ve koalisyon hükümetleri kurulmasına taraftar değildir (Evren, Cilt 4, 1990: 151). Calp’in genel başkanlığındaki HP, 19 Mayıs 1983 tarihli dilekçe ile İçişleri Bakanlığına yapılan başvuru ile kurulmuştur (HP, 1985: 5). SODEP ise 6 Haziran 1983’te İçişleri Bakanlığına verilen dilekçe ile kurulmuş, genel başkanlığa İnönü seçilmiştir (SODEP, 1984: 11). 23 Haziran 1983 tarih ve 85 sayılı MGKon kararı ile başta Genel Başkan İnönü olmak üzere birçok ismin parti kurucusu olması uygun görülmemiş, onların yerine yeni üyeler önerilse de takip eden üç veto kararından sonra MGKon onayından geçmiş kurucu üye sayısı 28’de kalmıştır (SODEP, 1984: 13-18). 27 Haziran 1983’te SODEP Genel Başkanlığına Cezmi Kartay seçilmiştir (Kartay, 1997: 184-185). İnönü, 17 Aralık 1983’te tekrar genel başkan seçilecektir (İnönü, 1998: 370-373). Kurucu olarak gösterilen birçok kişi daha veto edilerek SODEP’in seçimlere katılması engellenmiştir.

3 Kasım 1983 milletvekili genel seçimlerinde HP % 30,46 oy alarak 117 milletvekili çıkarmıştır. (RG, 14.11.1983, Mükerrer: 13). HP’nin ana muhalefet partisi olduğu bu seçimler sonucunda ANAP tek başına iktidara gelmiştir. 25 Mart 1984’te yapılan yerel seçimlerde HP % 7.92 oy oranı ile

büyükşehir belediyelerinden hiçbirini kazanamazken % 7.79 oy oranı ile 94 belediye HP'ye geçmiştir (RG, 26.05.1984: 13-14). Yerel seçimlerden sonra siyasi ortamın HP'nin aleyhine gelişmiş olduğunun anlaşılması ve SODEP'in sol/sosyal demokrat kesimde merkezi bir kimlik belirtmesi üzerine HP'de çalkantılar ve huzursuzluklar başlamıştır. Bu durumda oyların bölünmüşlüğü yüzünden birçok belediye başkanlığının sağ partiler tarafından kazanılmasının da rolü vardır (Kömürcü, 2010: 245). Radikal biçimde muhalefet yapmayı zamansız bulan ve kendini belirli kurallara bağlı sayan HP yönetimine karşı çıkan Prof. Dr. Aydın Güven Gürkan ve çevresi, HP'nin askerle "muvazaa" içinde kurulmuş bir parti olduğuna dair eleştirileri haksız bulmuş ve kurucu kadroları işbaşından uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Kurultayda muhalif kanadın büyük başarı göstermesi sonucu 1 Temmuz 1985'te Gürkan genel başkan seçilmiştir (Uncular, 1991: 27-28).

Bu aşamadan sonra HP ile SODEP arasında birleşmeye yönelik temaslar başlamıştır. Birleşme Protokolü 21 Eylül 1985'te Gürkan ile İnönü tarafından imzalanmıştır. 2 Kasım 1985'te HP Olağanüstü Genel Kurultayı toplanmış, SODEP'in katılma kararı alması halinde birleşmenin kabulüne, partinin adının Sosyaldemokrat Halkçı Parti olarak değiştirilmesine, tüzük ve programda çeşitli değişiklikler yapılmasına karar verilmiştir (SHP, t.y.: 14-15). Anayasanın 84/1. maddesi 1995'te yapılan değişiklikten önce, istifa ederek başka bir partiye girenlerin milletvekilliğinin düşmesine TBMM'nin üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar verileceğini öngörüyordu. Bundan dolayı parti değiştirmek isteyen bir milletvekili kamuoyunda ve basında "hülle partisi" olarak anılan bir parti kuruyor ve bu parti, kurucusu olan milletvekilinin geçmek istediği partiye katılıyordu. Hülle partileri, bir milletvekilinin parti değiştirmesine iki partinin birleşmesi şeklinde bir görüntü vermek amacıyla kurulduğundan dolayı esasen tabela partileri niteliğindedir (Kaynar, 2023: 515). Milletvekillerinin yeni kurulan partiye geçmeleri yerine HP'nin adının Sosyaldemokrat Halkçı Parti olarak değiştirilerek SODEP'in bu partiye katılması şeklinde bir formül hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte hülle partilerinden farklı olarak SHP tabela partisi değildir. 3 Kasım 1985'te SODEP 1. Olağanüstü Kurultayı toplanmış, Birleşme Protokolü onaylanmıştır (SHP, t.y.: 20-21). Gürkan genel başkanlığa SHP'de devam etmişse de 30 Mayıs 1986'da İnönü Gürkan'ın yerine genel başkan seçilmiştir (İnönü, 2001: 309). 28 Eylül 1986'da yapılan XVII. Dönem Milletvekili Ara Seçiminde İnönü TBMM'ye girmiştir (RG, 10.10.1986: 20).

1982 Anayasasının geçici 4/1/a maddesinin feshedilen siyasi partilerin başkan, bazı yöneticiler, milletvekili ve senatörlerine getirdiği siyaset

yasaklarının 1987’de kaldırılması Türkiye siyasetinde ve dolayısıyla SHP’de önemli sonuçlar doğurmuştur. 1987’ye gelindiğinde 12 Eylül’ün etkileri aşamalı biçimde azalırken siyasi yasakların da kaldırılması kaçınılmaz olmuştur. Özal, gerekli anayasa değişikliğini TBMM’de yapabilecek durumda ise de eski siyasilerin siyasetteki varlığını ortadan kaldırmak için bu konuyu halkoymasına götürmeyi tercih etmiştir (Arslan, 2023: 546). Anayasanın 175. maddesi uyarınca anayasanın değiştirilmesi TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından telif edilebilir. Bunun için 400 kişilik mecliste 134 vekilin imzası gereklidir. Teklif üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla, 267 oy ile kabul edilir. Özal bu düzenleme çerçevesinde anayasa değişikliğinin meclis tarafından yapılmasının imkansız olduğunu, değişikliğin salt çoğunlukla yani 201 kabul oyuyla yapılabileceğini ve ardından halkoymasına gidileceğini savunmuştur (Bıçak, 2022: 246-247). Özal anayasa değişikliğini kolaylaştırarak anayasaya ile ilgili ilerideki planları bakımından konumunu güçlendirmeyi ve siyasi yasakların devamını savunan etkili bir propaganda ile yasakların kalkmasını engellemeyi tasarlamıştır (Bıçak, 2022: 250). Böylece 17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı “7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4 üncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Bu Kanun anayasa değişikliklerinin belli koşullar gerçekleştiğinde halkoyuna sunulmasını (md. 3), seçme ve halkoymasına katılma yaşının 20’ye çıkarılmasını (md. 1), TBMM’nin 450 milletvekilinden oluşacağını (md. 2) hükme bağlamıştır. Kanunun 4. maddesi uyarınca Anayasanın siyasi yasakları düzenleyen geçici 4. maddesi yürürlükten kaldırılmışsa da bu hükmün onaylanarak yürürlüğe girebilmesi için halkoymasına sunulması zorunlu tutulmuştur. Halkoymasının da Anayasanın 175. maddesinin bu Kanun ile değiştirilen hükümlerine göre yapılacağı öngörülmüştür (RG, 18.05.1987: 2). 4. maddenin 90 milletvekili tarafından iptali istenmiştir. İptal davasında bu maddenin “Anayasanın değişiklikten önceki. 175., Cumhurbaşkanına Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak yetkisini veren 104. ve keza Cumhurbaşkanına, belli süre içerisinde yapılmış olan Anayasa değişikliklerini TBMM’ye geri gönderme yetkisi veren Geçici 9. maddelerine” aykırı olduğu iddia edilmiştir. AYM, yetkisizlik gerekçesiyle davayı reddetmiştir (E. 1987/9, K. 1987/15).

6 Eylül 1987’de yapılan Anayasa değişikliğine ilişkin halkoymasında kullanılan geçerli oyların 11.711.461 adedi “Evet”, 11.636.395 adedi “Hayır” oyudur (RG, 12.09.1987: 2). Evet-hayır oylarının arasındaki farkın son derece az olması üzerinde farklı yorumlar yapılmıştır. Bu sonuç yorumlanırken halkoymasının fazlaca kişiselleşmesi ve ideolojik-partisel mücadeleler de

dikkate alınmalıdır. Örneğin Demirel kendisini “evet” oyuyla özdeşleştirerek halkoymasının Demirel-Özal, ANAP-DYP rekabetine dönmesini körüklemiş, parti propagandalarının yoğun olmadığı mayıs-haziran aylarında Ecevit’in sosyal demokrat oyları bölceğinden endişelenen seçmenin “evet” oyuna sıcak bakmadığı kamuoyuna yansımıştır. Belli bir seçmen kitlesi de desteklediği bir siyasi liderin yasağının kalkmasını istemesine rağmen sevmediği diğer bazı liderlerin de siyasete döneceği endişesiyle “hayır” oyu kullanmıştır (Bıçak, 2022: 469-471). Sonuçta 12 Eylül öncesindeki siyasi partilerin genel başkanlarına ve dolayısıyla Bülent Ecevit’e siyasete girme yolu açılmıştır. Bunun sonuçları 1987 milletvekili genel seçimlerinde görülecektir.

SHP, ANAP’ın birinci parti olduğu 1987 milletvekili genel seçimlerinde % 24,76 oy oranı ile 99 milletvekili çıkarmıştır. (RG, 09.12.1987: 3). SHP’nin yine ana muhalefet partisi olarak çıktığı, Bülent Ecevit’in genel başkanlığındaki Demokratik Sol Parti’nin (DSP) katıldığı bu seçimlerde de sol/sosyal demokrat oylar bölünmüştür. SHP, 26 Mart 1989’da yapılan yerel seçimlerde birinci parti olmuştur (RG, 28.05.1989: 11). İstanbul, Ankara ve İzmir Büyükşehir belediye başkanlıklarını SHP’li adaylar kazanmıştır.

20 Ekim 1991’de yapılan milletvekili genel seçimlerinde % 20,75 oy oranı ve çıkardığı 84 milletvekili ile üçüncü parti olan (RG, 01.11.1991, *Mükerrer*: 1-2) ve beklenen çıkışı yakalayamayan SHP, Süleyman Demirel’in genel başkanı olduğu Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümeti kurmuştur. SHP, insan haklarının korunması ve demokrasi adına karşı çıktığı pek çok uygulamaya koalisyon ortağı olarak onay vermek durumunda kalmıştır (Aydın ve Taşkın, 2014: 403). SHP bu dönemi ciddi boyutlara ulaşan terör olayları, bunun etrafında gelişen siyasi krizler, ekonomik sorunlar ve hizipler arası çekişmeler eşliğinde, gitgide derinleşen bir bunalım içinde geçirecektir. 1993’te siyaseti bırakan İnönü’nün yerine Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın genel başkan seçilmiştir.

19.06.1992 tarih ve 3821 sayılı Kanununun 2. maddesi uyarınca 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanuna göre kapatılmış siyasi partiler ile Anayasa Mahkemesi dışında başka mahkeme veya kurullarca kapatılan siyasi partilerin yeniden açılmasına olanak tanınmıştır. 9 Eylül 1992’de CHP tekrar açılmış ve SHP’nin başına geçme girişimleri sonuçsuz kalan Deniz Baykal genel başkan olmuştur. 27 Mart 1994’te yapılan yerel seçimlere SHP, DSP ve CHP olarak üç partiye bölünmüş halde giren sol/sosyal demokrat kesim başarılı sonuç alamamıştır. SHP 18 Şubat 1995’te feshedilmiş ve

CHP'ye katılmıştır. SHP'nin yeniden kurulacağı iddiaları zaman zaman gündeme gelmektedir (*Cumhuriyet*, 04.07.2023).

Ulusalçılık: Kemalistlerin “Beka Kaygısı”

Kemalizm'in Altı İlkesinin ilk defa ilan edildiği 1931 CHP Programındaki Milliyetçilik ilkesi 1935 Programında “Ulusçuluk” adını almıştır (C.H.F., 1931: 31; C.H.P., 1935: 6). “Dil Devrimi” ve öz-Türkçecilik akımının bir yansıması olan bu değişiklikten 1939 Programında vazgeçilmiş ve tekrar Milliyetçiliğe dönüşmüştür (C.H.P., 1939: 8). Milliyetçilik ile Halkçılık ilkeleri arasında yakın ilişki bulunduğu unutulmamalıdır. 1921 Anayasasının yapılması sürecinde ilk somut adım İcra Vekilleri Heyeti'nin Hazırladığı, “Halkçılık Beyannamesi” adıyla anılan “Teşkilat-ı Esâsiye Kanunu Lahiyası”dır. İçeriği yönünden bir hükümet programını andıran bu belgenin ilk dört maddesi ayrı bir “TBMM Beyannamesi” haline getirilmiştir. Beyannameye göre TBMM, milli sınırlar dahilinde “İslam ekseriyetinin hayat ve istiklalini” sağlayacak, hilafet ve saltanat makamı ile “Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden” kurtaracaktır. Emperyalist ve kapitalist düşmanların saldırılarına karşı koyacaktır. Sol ve sosyalizan bir anlayışı yansıtan bu Beyanname, Mütareke sınırları içindeki kitleleri “siyasi ve coğrafi zemin birliği” bakımından ele almıştır (Tanör, 2016: 249). Kurtuluş Savaşının sona ermesini izleyen dönemde Türk kimliğine dayalı bir ulus devlet kurulması sürecinde halkçılık ilkesi yeniden yorumlanırken laik bir milliyetçilik anlayışı benimsenmiştir. CHP'nin 1931 Programında Halkçılık şöyle tanımlanmıştır (C.H.F., 1931: 31):

İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu Halkçılık irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır.

Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.

CHP'nin 1935 Programında Halkçılık ilkesinde halkın ayrı sınıflardan oluşmadığı, onu “ferdiğ ve sosyal hayat için, işbölümü bakımından, türlü hizmetlere ayrılmış bir sosyete” saymanın CHP'nin esas prensiplerinden olduğu vurgulanmıştır. Çiftçiler, küçük zanaatkarlar, esnaf ve işçiler, serbest meslek sahipleri, tüccarlar gibi gruplar toplumu oluşturan unsurlar arasında sayılmıştır. CHP'nin amacı sınıf kavgaları yerine “sosyal düzenlik ve dayanışma”yı sağlamaktır (C.H.P., 1935: 8-9). Bütün bu hususlara 1931 Programının “Cümhuriyet Halk Fırkasının Ana Vasıfları” başlıklı bölümünün “Sınıf yok, iş bölümü var” kenar başlıklı 2. maddesinde yer verilmiş (C.H.F.,

1931: 32), bu konu 1935 Programında Halkçılık ilkesine aktarılmıştır. Böylece Halkçılık dayanışmacı- korporatist bir anlayış haline gelerek milli birlik- beraberliğin sağlanması bakımından Milliyetçilik ilkesinin destekçisi olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra liberal ağırlıklı ekonomi politikaları izlenerek yerli burjuvazi oluşturma çabaları söz konusu olmuşsa da 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte devletçi politikalar gündeme gelmiş, Halkçılık ilkesindeki işbölümü ve dayanışma anlayışı ekonomik alanda da öne çıkmıştır. Bununla birlikte Halkçılık zaman içinde sosyal, siyasi ve ekonomik şartların değişmesiyle CHP'nin ve ardılı partilerin sosyal demokrat politikalarının dayanaklarından birisi haline getirilecektir. Milliyetçilik ile ilgili tartışmalar ise gündeme gelmeye devam edecektir.

1961 Anayasasının görüşmelerinde Milliyetçilik ilkesinin Anayasaya alınması noktasında tartışmalar olmuş, “milliyetçi” kavramına aşırı, bağnaz ve yayılcı anlamlar yüklendiği ve bundan hareketle Nasyonal Sosyalist ve Faşist rejimlerin kurulduğu belirtilerek “milli devlet” kavramı savunulmuştur. Sonuçta devletin “milli” olma niteliği Anayasanın 2. maddesine eklenmiş, Başlangıç bölümünde de Türk Milliyetçiliği “milli şuur ve ülküler” esas alınarak tanımlanmış, Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” anlayışı vurgulanmıştır (Bkz: Öztürk, 1966: 955-1025). 1970'lerde “ulusalcılık” veya “ulusçuluk” milliyetçilik kavramının yerine sol ve akademik çevrelerde kullanılmıştır. Bununla birlikte milli/milliyetçi kavramlarının yerini bütünüyle aldığını söylemek mümkün değildir. Irkçılığı ve şovenizmi ön plana koymayan, ılımlı bir milliyetçiliği işaret eden, Kemalizm'in anti-emperyalist yönünün öne çıkarıldığı ilerici-solcu bir duruş söz konusudur. Kemalizm'in vatan/toprak ve vatandaşlık bağını esas alan “hümanist-evrenselci” bir akımından beslenen, MHP ve sağ kanadın milliyetçilik anlayışına soğuk duran ulusalcılık bağlamında özellikle laik bir milliyetçilik düşüncesi savunulmaktadır (Bora, 2017: 258).

Ulusalcılık “neo-Kemalizm” diye de adlandırılmakta ve Kemalizm'in bir “restorasyon projesi” olarak nitelendirilmektedir. (Erdoğan, 2009: 586). Belirtmek gerekir ki “Neo-Kemalizm” kavramı eleştiri şeklinde de kullanılmış ancak yaygınlaşmamıştır. Örneğin SODEP tarafından çıkarılan bir gazetede “neo-Kemalist akıma göre Atatürkçü gibi gözüküp, Atatürk'ün yaptıklarının tam tersini yapma modası”nın yaygınlaştığını bildiren haber yer almıştır (*SODEP Haberler ve Görüşler*, 1985: 4).

Ulusalcılık kavramında vurgunun “ulus” a değil “ulusal” olana yapıldığı açıktır. Ulusal sayılan bütün değerler ulus devlette somutlaşmaktadır. Özellikle

1980'den sonraki gelişmeler belli çevrelerde ulus devletinin emperyalizmin tehdidi altında olduğu algısını uyandırmıştır. Bu süreçte 24 Ocak 1980'de Bakanlar Kurulu tarafından ekonomiye ilişkin olarak alınan bir dizi karar özellikle önem arz etmektedir. Söz konusu kararlar ile Türk parasının değeri düşürülmüş, ülkeye yabancı sermaye girişini kolaylaştıran, yatırımları ve ihracatı teşvik eden düzenlemeler kabul edilmiş, petrol arama yerli ve yabancı şirketlere serbest bırakılmış, fiyat destekleme ve tespitine dair uygulamalara son verilmiş, temel mal ve hizmetlerin kapsamı daraltılarak kapsam dışı kalan malların fiyatlarının serbestçe belirlenebileceği öngörülmüştür. İhracat yapan sanayicinin ithal ettiği hammadde ve ara mallara sıfır gümrük vergisi uygulanması, ithal mallardan alınan damga resminin önemli ölçüde azaltılması, ihracat kredilerine farklı faiz uygulanması, ithalattaki kotaların daraltılması da alınan kararlar arasındadır (Bkz: *RG, 25.01.1980, Mükerrer; 27.01.1980*). Özal'ın 24 Ocak 1980 kararlarının öngördüğü politikaları hayata geçime gayreti ile birlikte şu gelişmeler ulus devlete karşı tehdit olarak kabul edilmiştir: Özelleştirmeler, ekonomide yabancı sermayenin ağırlığını hissettirmeye başlaması, AB'ye üyelik süreci, azınlık ve kimlik politikalarının gündeme gelmesi, ciddi boyutlara ulaşan terör olayları, İslamcı dalganın yükselişi ve 1979 İran İslam Devrimine dayanan "irtica" tedirginliği. Kendisini sol/sosyalist/sosyal demokrat aynı zamanda Kemalist olarak niteleyen kesimler, 12 Eylül darbesini emperyalizmin projesi, darbe yönetiminin Atatürkçülük anlayışını da sağcılaşma olarak görerek ulus devlete yönelen tehditler karşısında savunmacı bir konuma çekilmişler ve günümüzde "ulusalcılık" olarak nitelenen görüşleri savunmaya başlamışlardır. Buna karşılık bazı eski sosyalistler/solcular liberal bir anlayışı benimseyerek "ikinci Cumhuriyetçilik" gibi akımlara katılmışlardır. Ulusalcılar, bu çevrelerin görüşlerini ulus-devlete karşı demokratikleşme görünümünde iç tehdit saymışlar ve eleştirmeye başlamışlardır.

Ulusalcılığın ekonomideki görünümüne gelince, bu akım özünde küreselleşmeye verilen bir yanıt niteliğindedir. Sermayenin dolaşımı, ulusal sınırları aşındırarak dünyanın her bölgesinde ulusal devletlerin hukuk sistemlerini ve idari teşkilatlarını dönüştürmüştür. Türkiye'de 1960-1980 döneminde uygulanan müdahaleci, planlamacı, kalkınmacı, karma ekonomi politikalarına tanıklık etmiş ve ardından küreselleşmenin topluma, ekonomiye, ulusal devletin bağımsızlığına etkilerini görmüş dar bir aydın kesiminin bu gelişmelere tepkisi ulusalcılık şeklinde ifade edilmiştir. Bu süreç ulusalcılara göre tahribattır (Haspolat, 2016: 341-342). Haspolat'ın belirttiği müdahaleci, planlamacı, kalkınmacı ve karma ekonomi politikalarının sadece 1960-1980 dönemine özgü olmayıp CHP

iktidarının (1923-1950) bir bölümünde uygulandığını ve hatta DP'nin de bu yönde belli bazı politikalar izlediğini vurgulamak gerekmektedir. Ulusalçılık düşüncesi ile son tahlilde korunmak istenen değer kapitalizmin bütün kötülüklerinin hedefi Türklük ve onun somutlaştığı ulus-devlettir (Gürpınar, 2011: 109). Ulusalçılık ulusal kapitalizmi "küresel alanda diğer ulusal kapitalizmler" ile yapacağı mücadelede desteklemeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaz. Çünkü TÜSİAD gibi ulusal kapitalizmin temsilcileri emperyalizm ile işbirliği halinde görülmekte, küçük ve orta işletmeler ile bazı "Anadolu Kaplanları"na "kültürel muhafazakarlıkları" nedeniyle güvenilmemektedir (Gürpınar, 2011, 110). Demek ki ulusalçılıkta "yerli yatırımcıların uluslararası başarılarına", "dünyanın her tarafında Türk müteahhitlere rastlanmasına" önem verilmemekte, bunlar sağ patilerin söylemlerine terk edilmektedir. Türkiye kapitalizminin dünya kapitalizmine eklenme süreci böylece sağ milliyetçiliğin sembollerinden ve övünç kaynaklarından birisi haline gelmiştir.

Ulusalçılığın tetikleyicisi, ulus devlete yönelik "beka kaygısı" olmakla birlikte bir özgüven eksikliği de bir taraftan bu akıma karışmaktadır. Açıkça ifade edilmese bile emperyalizmin tehdidi altında varlığını sürdürmesinden endişe duyulan ulus devletin dış müdahalelere son derece açık ve kırılgan olduğu şeklinde bir ön kabul mevcuttur. Sürekli endişe, bocalama duygusu ve teyakkuz hali telkin eden ulusalçılık buna karşı kapsamlı bir toplumsal dönüşüm ve yapılanma projesi sunmamaktadır. Bunun yerine Kemalizm'in Altı İlkesinden özellikle Devletçilik ve Halkçılıktan ilham alan, Milliyetçiliğin eşlik ettiği çeşitli söylemler slogan biçiminde yaygınlaşmıştır. Belirtmek gerekir ki burada "Kemalizm" kavramının kullanılmasının nedeni, Altı İlkeyi de kapsayacak biçimde devlet yönetimine, ekonomiye ve toplum hayatına ilişkin birçok konunun ilk defa CHP'nin 1935 Programında "Kamalizm Prensipleri" şeklinde adlandırılmış olmasıdır (C.H.P., 1935: 2). Oysa "Atatürk Devrimi", "Kemalist Devrim" ya da "Türk Devrimi", 1920'lerden itibaren gerçekleştirilen köklü reformlar bütünü ifade eder (Tanör, 2016: 325). Ulus devletin kuruluş sürecinde izlenen bütün politikalar Altı İlke ile sınırlandırılmış değildir. Altı İlke de uzun ve ayrıntılı şekilde tanımlanmamış, zaman içinde ilkelerin tariflerinde değişiklikler yapılmıştır. 1924 Anayasasına Altın İlkenin sadece isimlerinin alınmasıyla yetinilmiştir (1937). Altı İlleden Devletçilik, Halkçılık ve Milliyetçiliği tamamlayacak şekilde, yabancılara mülk satışından duyulan tedirginliğe ek olarak özelleştirilen veya kapatılan KİT'lere duyulan özlem, bunların halkın yararı için kurulduğu, özel sektör gibi çıkar gözetmediği gibi fikirler eşliğinde dile getirilmektedir. Buraya kadarki açıklamaların ışığında ulusalçılığın ekonomideki görünümünü şöyle

sıralamak mümkündür: Öncelikle Kemalizm'in ilkelerinin benimsenmesi, emperyalizm karşıtlığı söylemiyle sol bir hava verilen milliyetçilik, ekonomik bağımsızlık anlayışının ötesinde yabancıların ekonomideki etkisine duyulan tedirginlik, serbest piyasa ekonomisine soğukluk ve buna bağlı olarak devletin ekonomideki rolünün genişletilmesi, KİT'lere Kemalist/milliyetçi bir duygusallıkla atfedilen önem. HP-SODEP-SHP çizgisindeki ulusalcılık bu başlıklar altında değerlendirilecektir.

HP: Ulusalcılık Yolunda Unutulmuş Bir Öncü

HP, Kemalizm ve Sol/Sosyal Demokrasi

Çalışmamızda “ulusalcılık” diye anılan “Neo-Kemalist” akımın, bazı basın-yayın organlarının, medyadaki Kemalist kanaat önderlerinin gayretiyle, devletten ve siyasi partilerden bağımsız olarak geliştiği belirtilmiştir (Erdoğan, 2009: 586). Oysa ulusalcı görüşler –o dönemde adı konulmamış olsa bile– oldukça erken bir tarihte HP tarafından seslendirilmeye başlanmıştır. Tanıl Bora'ya göre HP, merkez solun ordu tarafından Atatürkçü-devletçi-muhafazakâr-cumhuriyetçi bir çizgiye çekilmesini amaçlayan bir girişimdir. 12 Eylül'ün amaçladığı biçimde Türkiye'nin şartlarına uygun bir sosyal demokrasi söylemini benimsemiş HP, CHP'nin değil Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin (CGP) halefi sayılabilir. Özal'ın serbest piyasayı öne alan yaklaşımını “devletçi-kamucu” bir popülizmle cevaplayan HP'de Gürkan'ın önderliğindeki sol muhalefet özelleştirmeler, işkence ve insan hakları ihlalleriyle etkin şekilde meşgul olmuş, 12 Eylül vesayetine karşı çıkmış ve SODEP ile birleşmeyi sağlamıştır (Bora, 2017: 587-588). HP hakkında yapılmış yetkin bir çalışmada Tanıl Bora'ya atıf yapılarak HP'nin CGP gibi ulusalcı olduğu belirtilmiştir (Düzenli, 2021: 61). Bu çalışmada HP'nin sosyal adaletçi-ulusalcı olduğu sonucuna varılmıştır (Düzenli, 2021: 71). Bu yargı tartışmaya açıktır.

CHP'nin 1960'larda sola yönelmesine karşı gösterilen tepki çerçevesinde bu partiden kopan bir oluşum olan CGP ile HP'yi karşılaştırmak bu makalenin konusu değildir. Öte yandan şu kadarını belirtmek gerekir ki CGP'nin kuvvetli bir toplumsal dayanışmayı öne çıkaran bir duruşu vardır. CGP Programına göre sınıf kavgası kışkırtmaları, milli bütünlüğü bozarak aşırı sol diktaya götürdüğü gibi faşist eğilimleri de körükler. Aşırı sağın hareketsizliği ve ilerlemeye karşı çıkması aşırı sola bahaneler verir (CGP, 1971: 22). Cumhuriyetin ilk döneminden bu yana aşamalı olarak geliştirilen sosyal adalet ve sosyal güvenlik önlemleri “ezilen zümrelerin sınıf kavgası” sonucuna kabul edilmemiştir. Bunlar “devletin milliyetçi bir anlayış içinde, Türk Milleti'ni kaynaşmış ve bağdaşmış hâle getirme yolundaki şuurlu çabalarından

doğmuştur” (CGP, 1971: 22). CGP, toplumdaki sınıfları reddetmiş, toplumun köylü, çiftçi, esnaf, sanatkâr, işçi, sanayici, tüccar, serbest meslek mensubu, memur gibi çeşitli meslek ve zümrelerden oluştuğunu, aralarında işbirliği ve uyum olmasını, çıkacak uyuşmazlıkların millet yararına çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır (CGP, 1971: 21). Bu anlayış, Kemalizm’in ortaya konulduğu ilk dönemde, halkın ayrı ayrı sınıflardan değil bireysel ve sosyal hayat bakımından iş bölümü temelinde çeşitli çalışma gruplarına ayrıldığını ileri süren görüşe benzerdir (C.H.F., 1931: 32). Bu husus sonradan Halkçılık ilkesine aktarılacaktır (C.H.F., 1935: 8). HP Programında böyle bir düşünce dile getirilmemiştir.

Programında Kemalizm’in ilkelerine yer veren HP, “sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmeye ve onların toplum içindeki saygınlığını yüceltmeye çalışan SOSYAL DEMOKRAT bir partidir” (HP, t.y.: 1-4). Öte yandan 12 Eylülün “inkılapçılık” kavramına ağırlık veren, sola mesafeli Atatürkçülük anlayışı ile çelişecek biçimde HP’nin “devrimci” olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir (HP, t.y.: 3). Kanımızca CGP, HP’ye kıyasla sağ-Kemalist bir çizgide kalmaktadır. HP’nin sosyal demokrasiyi programında derinlemesine işlememiş olması, bu saptamayı geçersiz kılmaz.

HP’nin kurulduğu siyasi ortam dikkate alındığında sol/sosyal demokrat kimliği konusunda bocalamaların olması şaşırtıcı değildir. Calp, 13 Mayıs 1983’te HP’den daha sol bir parti kurulabileceğini zannemediğini çünkü Anayasanın buna imkân tanımadığını söylemiştir (Yankı, 1983: 6). Calp, 29 Ağustos 1983’te de “en uygun sağın ve solun iyi ilkelerini” bir araya getirip sentez oluşturacaklarını kaydetmiştir (Yankı, 1983: 7). Eklektik bir anlayışın işareti olan bu sözler izlenecek yola ilişkin kararsızlığa işaret etmektedir. Sol/sosyal demokrat olduğunu iddia eden bir patinin “sağın iyi ilkelerinin” de takipçisi olması, 12 Eylül sonrasının şartlarında aşırı sol akımların partiye sızmasını önleme gayreti olarak da okunabilir. Öte yandan Sosyal demokrasinin Kemalizm ile bütünleştirilmesinin dışında partide farklı eğilimler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Genel Sekreter Yardımcısı İçel Milletvekili Edip Özgenç’e göre HP’nin “sosyal demokrasi görüşü, İslâm ahlâkından, hümanizmden ve klasik felsefeden oluşmaktadır” (Özgenç, 1985: 7). Bu kaynaklar arasında Kemalizm ve halkçılık yoktur.

HP’nin Yabancı Sermayeye Yaklaşımı

HP Programının “Halkçı Parti Milliyetçidir” bölümünde “ulusun Türkiye’nin siyasal ve ekonomik hak ve çıkarlarının korunmasında” birleşmesi üzerinde durulmuştur (HP, t.y.: 2). “Atatürk Milliyetçiliği” kavramı vurgulanmıştır.

Ülkü, kader, kültür birliğine dayalı ulus anlayışına ülkenin siyasal ve ekonomik hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik bilincin eklenmesi önemlidir. Çünkü ileride görüleceği üzere yabancılara mülk satışı gibi konularda açılan iptal davalarında bu husus ekonomide ulusalcılık şeklinde kendisini gösterecektir.

Ulusalcılık, yukarıda üzerinde durulduğu gibi Kemalizm'in soldan bir yorumu üzerine geliştirilmişse de HP'nin Programındaki ilkelerde – ileride değinilecek SHP'nin aksine- emperyalizm karşıtlığı gibi ifadeler bulunmamaktadır. Bununla birlikte Programın “Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler” bölümündeki bir ifadeyi örtülü ve ılımlı bir emperyalizm karşıtlığı olarak yorumlamak mümkündür. Buna göre HP, diğer ulusların bağımsızlığı ve bağımsızlık hareketlerine saygı gösterecek ve onlara yardım edecek, bütün uluslara özellikle gelişmekte olan yeni uluslara fırsat eşitliği sağlayacak yeni bir ekonomik ve sosyal düzenin kurulmasına destek olacaktır (HP, t.y.: 44).

Bilindiği üzere ulusalcı kesim, devletin bazı stratejik alanlarda faaliyet göstermesinden yanadır. Özel ve bilhassa yabancı girişimcilerin bu alanlara girmesine sıcak bakmaz. HP de önemli doğal kaynakların devlet tarafından işletilmesinden yanadır. Ayrıca devlet, stratejik bakımdan önem arz eden sanayi kollarında, savunma sanayinin dış politikayı etkileyebilecek veya iç ve dış güvenliği tehlikeye sokabilecek alanlarında tekel kurmalıdır (HP, t.y.: 5-6).

Serbest Piyasa Ekonomisi ve Devletin Ekonomideki Rolü

HP Programındaki Devletçilik ilkesi, ekonomide devlete önemli görevler yüklemiştir. KİT'ler de ekonominin düzenlenmesinde koordinatörlük görevi üstleneceklerdir. Kamu ve özel kesim işbirliği de öncelikler arasındadır (HP, t.y.: 2-3). Böylece “Halkçı Parti'nin Ekonomi Politikası” bölümündeki “Karma Ekonomi” anlayışı ile “Atatürkçülük” arasında bağlantı kurulmuştur (HP, t.y.: 4). HP'nin “Kemalizm” yerine “Atatürkçülük” kavramını kullanmasını dönemin olağanüstü koşulları ile açıklamak mümkündür. Bilindiği üzere 12 Eylül yönetimi Kemalizm'in soldan yorumuna soğuktur ve “Kemalizm” yerine “Atatürkçülük” kavramını benimsemiştir. HP'nin de bunu dikkate alarak ve CHP'nin doğrudan ardılı olarak görünmemek adına “Atatürkçülük” ifadesini kullanmış olma ihtimali yüksektir. Bununla birlikte “Atatürkçülük” kavramı “Halkçı Parti Devrimcidir” başlığı altında yer almakta olup “İnkılapçılık” ifadesine yer verilmemiş olması dikkati çekmektedir (HP, t.y.: 3). 12 Eylül döneminde kullanılması tercih edilen “1984 Yerel Seçim Bildirgesinde ANAP'ın “köprü, baraj, fabrika, PTT, Sümerbank, TPAO dahil devlete ait ne varsa yerli-yabancı sermaye ayrımı gözetmeden satmak için” kanun çıkardığı

ve “Atatürk’ün getirdiği ekonomik düzeni yıkma kararı” aldığı vurgulanmıştır (HP, 1984: 7). Burada söz konusu edilen kanuna karşı açılan iptal davasına ileride değerlendirilecektir.

Devlete belli durumlarda serbest piyasa ekonomisini düzenleme ve denetleme görevi veren HP’ye göre gelişmekte olan ülkemiz piyasası dağınık ve disiplinsizdir. Çeşitli mallara ilişkin fiyat ve miktar politikaları serbest piyasadan çok kamu iktisadi kesimiyle yürütülür (HP, t.y.: 6). Öte yandan ekonomik kalkınmanın sermaye birikimine bağlı olduğunu kabul eden HP’ye göre Türkiye’nin kendi öz kaynaklarını kullanmakla beraber dış yardım kuruluşlarının desteğini aramak durumunda olup gelişmiş ülkeler bile dünyaya açılmaktadırlar. HP, “dış ekonomik ilişkilerinde çağın bu gerçeklerini göz önünde bulundurmakla beraber, bağımsızlık ilkesinin zedelenmemesine de azami özen gösterecektir” (HP, t.y.: 11). Dış ekonomik ilişkiler sanayi toplumuna geçişi engellemeyecek, bu ilişkilerde bir ülkeye ya da gruba kayıtsız şartsız bağlanılmayacak, doğal kaynakların değerlendirilmesinde ulusal egemenliği sınırlayıcı sözleşmeler kurulmayacak ve yabancı sermaye ile girilecek ortaklıklarda karar ve yönetim yetkisi devlette olacaktır (HP, t.y.: 12). Görüleceği üzere piyasa ekonomisine temkinli yaklaşan ulusalcı bir anlayış öne çıkmaktadır. Öte yandan HP’ye göre devletin işletmecilik yaptığı alanlar sınırlanamasa da belli alanlar dışında devlet tekeli kurulamaz (HP, t.y.: 7). Böylece devletin ekonomideki ağırlığına özel sektör lehine bir sınır çizilmiştir.

HP’nin Açtığı İptal Davalarında Ulusalçılık

HP’nin ve HP’ye mensup milletvekillerinin incelememize konu olan iptal davaları beş tane olup bunlara ilişkin AYM kararlarının künyeleri şöyledir: E. 1984/9, 1985/4; E. 1984/14, 1985/7; E. 1985/1, K. 1986/4; E. 1985/2, K. 1985/6; E. 1985/20, K. 1985/30.

i) Devlet Yönetiminde Belirleyici Olan Temel Düşünceler

04.06.1985 tarih ve 3213 sayılı Maden Kanununun çok sayıda hükmünün iptali istenmiştir. Bunlar arasında madenlerin özel sektör tarafından aranması ve işletilmesinde uyulacak usul ve esasları düzenleyen maddeler vardır. Dava TBMM’nin 92 üyesi tarafından açılmıştır (E. 1985/20, K. 1985/30). Bu milletvekillerinin önemli kısmının HP’li olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü HP, Maden Kanununa karşı etkili bir muhalefet yürütmüş ve bu konu kendi yayın organı “Halkçı Parti’nin Sesi”nde “Madene Özel Sektör Yağması” şeklindeki dikkat çekici başlık ile haber yapılmıştır (*Halkçı Parti’nin Sesi*, 1985: 3). Ayrıca HP, Maden Kanunu ile özellikle bor gelirlerinin belli

bazı ailelerin eline geçmesinin amaçlandığını, kamu yararının hiçe sayıldığını ileri sürmüş, Kanunun iptali için AYM'ye başvuracağını duyurmuştur (HP, 1985: 51). Davanın neden ana muhalefet partisi olan HP'nin meclis grubu tarafından değil de 92 milletvekili tarafından açıldığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu başvurunun tam da HP-SODEP birleşme sürecine denk gelmesi veya HP içinde bu Kanunun iptal edilmesi hususunda görüş ayrılığı bulunması ihtimaller dahilindedir. Oysa HP'nin bu Kanuna karşı etkili muhalefet yürüttüğünden başka somut veri yoktur.

İptal istemine göre “devletin temel felsefesi” Anayasadaki birbirini tamamlayan şu düzenlemelerdir: Anayasanın Başlangıç bölümündeki “Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda” ifadesi, 2. maddedeki devletin sosyal olma niteliği ve yine devletin kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlama amacı (md. 5). Burada sosyal devlet ilkesi ve devletin amaçları ile sosyal demokrasi kavramı arasında ilişki kurulmamıştır. Böyle bir ilişkinin halkçılık ilkesi üzerinden kurulması beklenebilirdi. Calp'e göre Halkçılık HP'nin amacıdır (Yankı, 1983: 11). HP'nin programındaki Halkçılık ilkesinde sosyal demokrasi vurgusu bulunmamaktadır. Bu ilke son derece genel bir anlatımla halk yararının her alanda gözetileceği şeklinde tanımlanmıştır (HP, t.y.: 2). Böylece HP'nin devletin temel felsefesi tanımında sosyal demokrasi geride kalmakta, Kemalizm öne çıkmaktadır. AYM, dava konusu hükümlerin büyük çoğunluğunu iptal etmiştir (E. 1985/20, K. 1985/30).

27.11.1984 tarih, 3086 sayılı Kıyı Kanununun kimi maddelerinin Anayasaya aykırı olduğu HP tarafından ileri sürülmüştür. Bunlardan geçici 2. madde, 1 Ekim 1983 tarihinden önce kıyılarda izinsiz ve kaçak inşa edilen bazı tesislerden ilgili Bakanlıklarca milli ekonomiye katkısı veya kamu yararı olduğu kararlaştırılanlar hakkında Maliye ve Gümrük Bakanlığı tarafından tahsis belgesi verilebileceğini öngörmektedir. AYM kimi hükümleri iptal etmiştir. HP'nin iptal isteminde Anayasanın devletin temel felsefesi olarak Atatürk ilke ve İnkılaplarını esas aldığı, bu temel düşünceye Başlangıç bölümünde yer verildiği vurgulanmıştır. Bireyci değil, “toplumcu ve kamusal düşünce ve politikaların” ağırlıkta olduğu sosyal hukuk devletinin dayanağı Atatürk İlkeleri, özellikle Milliyetçilik, Devletçilik ve Halkçılıktır. Bundan dolayı Anayasanın “toplumsal yapılanma” ile ilgili hükümlerinde kamu yararı ön plandadır (E. 1985/1 K. 1986/4). Sosyal hukuk devleti anlayışında Milliyetçiliğin öne çıkarılması ekonomide ulusalcı bir duruşa işaret etmektedir. Bu nokta yabancı sermaye ile düzenlemelere ilişkin iptal istemlerinde belirgin hale gelecektir. Öte yandan kıyıları ile ilgili düzenlemeler

turizmi yakından ilgilendirmektedir ki bu konuda HP'nin ulusalcı yönelimleri mevcuttur. Örneğin Calp, Gökova Termik Santrali'nin kurulmasının en çok Yunanlıları sevindireceğini, çevre kirliliğinin bir süreden beri Ege kıyılarına gelmeye başlamış turistleri tekrar Yunanistan'a kaydıracağını söylemiştir (*Halkçı Parti'nin Sesi*, 1984: 3).

ii) Devletin Ekonomideki Rolü

HP, 29.02.1984 tarih 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanunun kimi hükümleri hakkında iptal davası açmıştır. Bu Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarına ait çeşitli tesisler için "Gelir Ortaklığı Senedi" ve "Hisse Senedi" çıkarılmasına ve bu tesislerin işletme hakkının özel sektöre verilmesine dair usul ve esasları düzenlemektedir (E. 1984/9 K. 1985/4). AYM tarafından reddedilen iptal istemine göre sosyal dengeyi sağlama amacına hizmet eden bu varlıklar ekonomik bakımdan güçlü olmayan halk kitlelerine hizmet vermekte, çalışanlara da ücret ve sosyal haklar yönünden olanaklar sağlamaktadırlar. Öte yandan Anayasaya aykırılığı iddia edilen hükümler bütçenin genelliği ve bütünlüğü ilkesi ile bağdaşmayacak sonuçlar verebilir. Osmanlı Devleti'ndeki "iltizam" usulünün canlandırılması mümkün gibi görünmektedir. İptali istenen düzenlemelerin Anayasanın Başlangıç bölümündeki Türk Milli Menfaatleri, Atatürk İlkeleri, 2. maddedeki Atatürk Milliyetçiliği ve sosyal hukuk devleti, 5. maddede yer alan Türk Milletinin Bağımsızlığı esaslarına aykırı olduğu öne sürülmüştür (E. 1984/9 K. 1985/4). Osmanlı Devleti'ndeki bir uygulamanın hatırlatılması, gerileme ve çöküş dönemlerinin vurgulanmak istendiği izlenimini vermektedir. Böylece siyasal iktidarların uyarılması amaçlanmaktadır. Aynı şekilde, ileride üzerinde durulacak olan bazı kararlarda kapitülasyonlara değinilmiştir.

HP, aynı dava dilekçesinde Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Suna Kili, Prof. Dr. Hamza Eroğlu ve Prof. Dr. Mustafa Aysan'ın bazı eserlerinden alıntılar yapılarak iptal istemini desteklemiştir. Bunlardan Prof. Dr. Suna Kili'nin "Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli" adlı yazısına göre Atatürkçülük bağlamında çağdaşlaşmayı gerçekleştirmek devletin öncelikli görevidir. Devlet, kanunlar ile üst yapıda gerçekleştirilen değişiklikleri alt yapıdaki değişikliklerle ve sağlanacak olanaklarla desteklemelidir. Aksi halde halkın korunması ve geleneksel yapısının değiştirilmesi mümkün değildir. Ekonomiye düzenleyici ve işletmecisi olarak girecek devlet ekonomiyi halkın yararına yönlendirecektir. Suna Kili'nin görüşü sol bir bakış açısına yakındır. Bilindiği üzere toplumsal ilişkileri ve kurumları alt-yapı, üst-yapı şeklinde ele almak ve alt yapıyı ekonominin belirlediğini savunmak Marksist eğilimli

yaklaşımıdır. Kili, çağdaşlaşma amacını vurgulayarak konunun Atatürk İlkeleri ile bağlantısını kurmaktadır. Prof. Dr. Mustafa Aysan ise “Cumhuriyetin 60 ıncı yılında Türkiye’de KİT’ler ve kamu yönetimi” yazısında KİT’lerin “bir belli doktrin ürünü değil, yüce Atatürk’ün uygulayıcı dehasının bir eseri” olduğunu belirtmiştir (E. 1984/9 K. 1985/4). Aysan, devletçiliğe getirilen donmuş, yeni hamlelerden uzak, zamanı geçmiş, Tek Parti döneminden kalma şeklindeki eleştirilerden kaçınmak için KİT’leri Atatürk’ün “yaratıcı dehası” ile destekleme çabasıdır. Böylece devletçiliği ve dolayısıyla KİT’leri neo-liberalizm çağının erken döneminde meşrulaştırmak ve ayakta tutmak istemektedir.

HP, 20.11.1984 tarih, 3062 sayılı Kamu Yararının Zorunlu Kıldığı Hallerde Kamu Hizmeti Niteliği Taşıyan Özel Teşebbüslerin Devletleştirilebilmesi Usul ve Esasları Hakkında Kanunun devletleştirmeyi bazı koşullara bağlayan 2. ve 3. maddelerinin iptalini istemiştir. İptal isteminde Anayasanın Başlangıç bölümünün 3. paragrafında yer alan Altı İlkeden devletçiliğin bütün ilkelere işlerlik kazandırdığı ifade edilmiştir. Bunu engelleyen düzenlemeler devletçiliğe ve devleti sosyal devlet yapma konusundaki Anayasa hükümlerine aykırı olacaktır. Devletleştirme, devletçiliğin ve sosyal hukuk devletinin bir aracıdır. Sosyal hukuk devletinin bu yetkiden yoksun olması düşünülemez (E. 1985/2 K. 1985/6).

Devletçiliğin bütün ilkelere işlerlik kazandırması demek, devletin ekonomiyi de aşacak şekilde toplumun hayatının hemen her alanında rol oynaması hatta önderlik yapması anlamına gelmektedir. Bu anlayış, CHP’nin 1931 Programındaki kapsayıcı devletçilik anlayışını anımsatmaktadır: “[...] az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadî sahada- Devleti filen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır” (C.H.F., 1931: 31). Böyle bir yaklaşımda devletleştirmenin vazgeçilmez bir yetki olduğu ortadadır.

Aynı iptal isteminde Prof. Dr. Hamza Eroğlu’nun “Atatürk ve Devletçilik” adlı eserine atf yapılmış ancak yazarın ismine yer verilmemiştir (E. 1985/20 K. 1986/30). Aynı atf HP’nin 29.02.1984 tarih 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanunun bazı maddeleri hakkındaki iptal isteminde de vardır (E. 1984/9 K. 1985/4). Eroğlu’na göre Anayasada devletçilik ismen zikredilmemiştir ancak fiilen sosyal devlet uygulamaları şeklinde varlığını devam ettirmektedir. Sosyal devletin Anayasada öngörülen görevleri yerine getirebilmesi için devlet yetkilerinin

artılması, hizmetlerin verilmesi gerekir. Anayasadaki sosyal hak ve ödevler liberal bir anlayışla yerine getirilemez (E. 1984/9, K. 1985/4). Ulusalılık akımının devletin rolüne ağırlık veren yönü HP'nin iptal davalarında belirgindir.

iii) Ekonomik Bağımsızlık, Yabancı Sermaye ve Milli Güvenlik

Önceki alt bölümde üzerinde durulan 29.02.1984 tarih 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanununa karşı açılan iptal davasında bu Kanunun PTT, TCDD, TÜPRAŞ, THY, TPAO, Etibank tarafından işletilen müesseseler gibi birçok kuruluşun yabancıların eline geçebileceğini, böyle bir durumun milli güvenliğimiz bakımından sakıncalı olduğu vurgulanmıştır. Yakın tarihte Kapitülasyonlar, Kurtuluş Savaşında çekilen sıkıntılar, son Kıbrıs olaylarında Türk uçaklarının yakıt sorunu bu konudaki unutulmaz derslerdir (E. 1984/9 K. 1985/4). Burada Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki zafiyet halinin tekrarlanarak Türkiye'yi yıkıma götürebileceği korkusu vardır. Kaldı ki ekonomide izlenen bazı politikaların özellikle Kapitülasyonlara benzetilerek ulusalci kesim tarafından eleştirilmesine sıkça rastlanmaktadır.

İptal istemine göre Anayasanın Başlangıç bölümü Türk milli menfaatlerine aykırı hiçbir mülhazanın korunma göremeyeceğini hükme bağlamakta ve 5. maddesi de Türk Milletinin bağımsızlığını vurgulamaktadır. Anılan hükümlerin geniş şekilde, siyasal bağımsızlığın yanında ekonomik bağımsızlığı da içerecek biçimde yorumlanması gerekmektedir. Oysa nama yazılı hisse senedi çıkarılması, bu varlıkların devletin haberi olmadan yabancılara geçmesine sebep olabilir. Bunların içinde milli güvenlik bakımından önemli olan kuruluşların bulunması son derece olumsuz sonuçlar doğurur (E. 1984/9 K. 1985/4). Burada da yabancılardan ekonomide etkisinin artmasına karşı duyulan tedirginlik ön plandadır.

HP tarafından 22.11.1934 (22 Kanunuevel 1934) tarih ve 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 35. Maddesi ile 18.3.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'nun 87. Maddesine Birer Fıkra Eklenmesi Hakkındaki 21.6.1984 tarihli ve 3029 sayılı Kanunun 1. ve 2. maddelerinin iptali istenmiştir. Bu Kanun bazı devletlere ve yabancılara mülk satışında mütekeliyet şartının aranmaması hakkındaki usul ve esasların, Toplu Konut Fonuna alınacak fon oranının Bakanlar Kurulu tarafından tespit edileceğini öngörmektedir. HP'ye göre köylerde yabancıların mülk edinmesi yasaktır ancak Kanun belli şartlarla onlara bu imkânı tanımıştır. Ülke milletin fertlerine aittir. Yabancılar ülkenin belli bir bölgesinde mülk edinip çoğunluk sağlayarak o bölgenin

ülkeden ayrılmasına zemin hazırlayabilirler. Yahudiler Arap topraklarında bu şekilde etkili olarak İsrail Devletini kurmuşlardır. Mütekabiliyet şartının belli durumlarda aranmamasını öngören madde Anayasanın devletin ülkesiyle bir bütün olduğunu öngören Başlangıç hükmüne aykırıdır. Dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip olduğumuza dair Başlangıç hükmüne de aykırılık söz konusudur. Çünkü mütekabiliyet eşitlik ile yakından ilgilidir. Öte yandan Anayasanın 3. maddesinde İstiklal Marşı milli marş olarak kabul edilmiştir. İstiklal Marşının dizelerinden bir tanesi “verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı” şeklindedir. Bu yönüyle de iptali istenen maddeler 3. maddeye aykırıdır (E. 1984/14 K. 1985/7). İstiklal Marşının söz konusu dizesinin 3. maddenin göndermesiyle Anayasa metnine dâhil sayılması, vatan odaklı bir ulusalcılık anlayışının göstergesidir. AYM, Anayasanın Başlangıç bölümündeki “Türkiye Cumhuriyeti’nin Dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olduğu” gibi bazı ifadeleri de ölçü norm olarak kullanarak Kanunu iptal etmiş olup bu karar birçok tartışmaya zemin hazırlamıştır.

Devlet Yönetiminde Belirleyici Olan Temel Düşünceler adlı alt bölümde üzerinde durulan Maden Kanununun bazı hükümlerine ilişkin iptal istemine göre bor, uranyum, trona gibi madenlerin stratejik önemi vardır. Bu madenlerin devletçe değil özel sektörce, bu arada kanunun açık bıraktığı olanaklardan yararlanabilecek yabancı sermaye tarafından işletilmesi ulusal ekonomi, ulusal güvenlik ve yurt savunması bakımından son derece sakıncalıdır. İptali istenen kurallar Anayasanın tabii servetlerin ve kaynakların işletilmesi hakkının devlete ait olduğunu, devletin bu hakkını özel sektöre belli bir süre için devredebileceğini öngören 168. maddesine aykırı görülmüştür. Ayrıca bu düzenlemeler Anayasanın Başlangıç bölümündeki ve 2. maddesindeki Atatürk Milliyetçiliği, Atatürk İlke ve İnkılapları (Devletçilik), sosyal hukuk devleti ile devletin amaçlarını belirleyen 5. maddesine de aykırıdır (E. 1985/20, K. 1985/30). Bu iptal isteminde de Atatürk Milliyetçiliği ile ekonomi politikası arasında bağ kurulmuştur. AYM Kanunun bazı maddelerini iptal etmiştir. AYM’nin kararında “Cumhuriyet’in ilk yıllarında Devletçilik politikasının uygulanması, 1950’lerde çok partili demokratik sisteme geçiş ile birlikte başlayan ‘liberalleşme’ gayretleri, 1960’larda açıklık ve yaygınlık kazanan sosyal demokrat ve sosyalist akımlar” gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomi tarihine ilişkin atıfları dikkat çekicidir (E. 1985/20, K. 1985/30).

SODEP, Kemalizm ve Ulusalçılık: Belli Belirsiz Bir Mesafe

SODEP Programının “Temel Görüşler” bölümündeki “Giriş” başlığı altında çok partili siyasal hayatın “Atatürk devrimlerinin bir aşaması” olduğundan bahsedilmiştir. SODEP, “çağdaş batılı anlamda bir sosyal demokrasinin” gelişmesine çalışmaktadır ve bu uğraşısında Atatürk ilkelerine bağlı kalacaktır (SODEP, 1983: 1). “Programda dikkat çeken en önemli nokta “Altı İlke”nin bilinen sistematığı ile düzenlenmemesi ve iki istisna dışında Atatürk’e atf yapılmamasıdır. Halkçılık ve Laikliğin de Atatürk ilkelerinden bağımsız olarak ele alınması dikkat çekmektedir. Ekonomide devletin rolü özellikle “Ekonomide Devletin Üretici İşlevleri” ve “Sosyal Devlet Olma Niteliği” başlıkları altında işlenmiş, “Devletçilik” kavramı kullanılmamıştır (SODEP, 1983: 7-8, 12-14). Öte yandan HP Programından farklı olarak “çağdaş ve batılı anlamda” sosyal demokrasi vurgulanmıştır. Demek ki Türkiye şartlarına/ Türk toplumuna özgü bir sosyal demokrasi anlayışından sakınılmaktadır. SODEP’in “Temel Görüşleri”, “Özgürlük”, “Eşitlik”, “Çalışmanın Değeri”, “Demokratiklik”, “Halkçılık”, “Bağımsızlık” ve “Üreticilik” başlıkları altında toplanmıştır (SODEP, 1984: 2-5). Halkçılık sosyal demokrasinin “ekonomik boyutuna öz ve içerik” kazandırır. Demokratik yönetim ilkesinin işlemesi “özgürlükçü, eşitlikçi, çalışmanın saygınlık kaynağı olduğu bir toplumun” oluşması için yeterli değildir. Küçük üreticinin, esnaf ve sanatkârın, memur ve işçilerin ekonomik bakımdan güçlendirilmesi gerekmektedir. SODEP, ekonomik olarak güçsüz kesimlerin siyasal etkinliğinin artırılmasına inandığı için halkçıdır (SODEP, 1984: 4). SODEP Programında Kemalizm’e mesafe kendisini belli etmektedir.

SODEP’in ekonomi politikasına gelince, devletin ekonomik işlevi doğrudan ya da dolaylı müdahalelerle sınırlı değildir. Karma ekonomi düzeninde devletin üretici işlevleri özel girişimcilik ile birbirini tamamlamaktadır (SODEP, 1983, 7). Üretim alanlarına devletin doğrudan girmesi gereken durumlar sayılmış olup bunların başında sosyal ve ekonomik altyapıyı sağlamak vardır. Piyasa mekanizmasının sağladığı olanaklardan yararlanılırken bu sistemin sebep olduğu aksaklıklar etkin bir ulusal planlama ile giderilmelidir (SODEP, 1983: 6). Stratejik önem taşıyan madenler devlet tarafından işletilecektir (SODEP, 1983: 32). SODEP, başka ülkelerle kurulacak ekonomik ilişkileri ülkenin ekonomik gelişimine ve bağımsızlığına etkileri bakımından değerlendirecektir (SODEP, 1983: 20). Emperyalizm karşıtlığı dış politikada “uluslararası her türlü sömürüye karşı olunması, gelişmekte olan ülkeler aleyhine çalışan dünya ekonomik düzenini değiştirmek için yeni ekonomik politika arayışlarına yardımcı olunması” şeklinde ifade edilmiştir (SODEP, 1983: 20). SODEP’in HP’den daha fazla solcullaşma eğiliminde olduğunu

rahatlıkla söylemek mümkündür. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki bir yandan üretimi artırırken bir yandan da gelir dağılımını adaletli hale getirmeyi savunan, Batı’da sosyal demokratların iktidara gelmesinin iş insanlarını tedirgin etmediğini düşünen İnönü, sosyal demokrasinin emek ve sermaye kesimleri arasında arabuluculuk rolünü vurgulamaktadır (Selçuk, 2023: 165-166).

SODEP’in amblemi, tüm insanlığı sembolize eden bir daire içine yerleştirilmiş zeytin dalı olup Atatürk’ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesini ve dolayısıyla barışı temsil eder. Dalın üzerindeki yapraklar SODEP’in yedi ilkesinin sembolüdür. Bu ilkelerin birincisi “Atatürk İlkelerine Bağlılık”tır (SODEP, 1984: 95). Diğerleri insana en üstün değeri vermek, gücünü halktan almak, çoğulcu demokratik yönetimden ayrılmamak, üretimi artırmak, bağımsızlığımızı güçlendirmek, sosyal adaleti gerçekleştirmektir (SODEP, 1984: 95). Burada “Atatürk İlkelerine Bağlılık”, SODEP’in ilkeleri içinde eşitler arasında birinci olmaktan öteye geçmemektedir. Öteki ilkelerin bir yönüyle Atatürk İlkeleri ile ilişkilendirilmesi mümkünken bu yapılmamıştır. Örneğin bağımsızlığımızı güçlendirme ile milliyetçilik, çoğulcu demokratik yönetimden ayrılmama ile cumhuriyetçilik arasında bağ kurulabilirdi. Bütün bunlar göz önüne alındığında SODEP’in kuruluş amacı olarak ilan edilen “Batılı anlamda sosyal demokrat” olma yolunda Kemalizm’e sembolik bir rol biçildiği anlaşılmaktadır.

İnönü’ye göre, SODEP Programı sosyal demokrasinin evrensel ilkeleri ile CHP Programının günün gereksinimlerine uyan bir karışımı gibidir. Programın ilkeleri sosyal demokrasi kavramından, ayrıntılı politikalar CHP Programından alınmıştır (İnönü, 1998: 312). İnönü, SODEP’in sosyal demokrat programının Atatürk İlkeleri ile bağdaşmayacağı görüşüne katılmamaktadır. Bunun kanıtı, HP-SODEP birleşmesinden sonra hazırlanan SHP Programının SODEP Programından gelen bölümlerinde değişiklik yapılmamasıdır. CHP’nin zaman içinde geçirdiği evreler Altı İlkenin sosyal demokrat çerçevede yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Atatürk devrimlerinin amacı toplumu çağdaş medeniyet ile temas ettirmektir. CHP, ilerleyen dönemde siyasi mücadele başlayınca Atatürk dönemindeki yaklaşımların bir uzantısı olarak halkın refah seviyesini yükseltecek bir toplumsal düzen arayışına girmiştir. CHP’nin sosyal demokrat bir parti haline gelmesi doğal bir evrimdir. İsmet İnönü CHP’nin “her zaman ortanın solunda” olduğunu söylemiştir (İnönü, 1998: 325).

SODEP 1983-1985 yıllarında TBMM dışında olduğundan AYM’ye iptal davası açamamıştır.

SHP, Kemalizm ve Ulusalçılık: Zorlama Birliktelik

SHP, Kemalizm, Sol/Sosyal Demokrasi ve Ulusalçılık

2 Kasım 1985'te 1. Olağanüstü Kurultay tarafından kabul edilen SHP Programında SODEP Programının girişi sadeleştirilmiş, Atatürk'e ilişkin atıflar kaldırılmıştır. SODEP'in "Temel Görüşleri" ikiye bölünerek bazı değişiklikler ile "SHP'nin Bireye İlişkin Amaçları" ve "SHP'nin Toplumla İlişkin Amaçları" olarak altında düzenlenmiştir (SHP, 1985, 9-12). HP Programındaki "İlkeler", SHP Programına "Amaçlara Ulaşmada İzlenecek 'Altı İlke' başlığıyla konulmuştur. Cumhuriyetçiliğe tek dereceli seçim, "kısıntısız" düşünce ve anlatım özgürlüğü, örgütlenme olanakları, hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, çok partili demokrasi eklenmiştir (SHP, 1985: 13). Bu ilkeye demokratik bir içerik kazandırılmak istendiği ortadadır. HP Programında Milliyetçilik ilkesine yer alan "ulusun Türkiye'nin siyasal ve ekonomik hak ve çıkarlarının korunmasında" birleşmesine yönelik ifade çıkarılmıştır. HP Programındaki Halkçılık tanımına SODEP Programındaki "Temel Görüşler"den birisi olan Halkçılık tanımı eklenmiştir (SHP, 1985: 13-14). Bu tanım her şeyin halk için olması gibi bir anlayıştan öteye geçmemektedir.

KİT'lerin ekonomideki koordinasyon rolünün çıkarılması dışında Devletçilik HP Programındakine yakındır (SHP, 1985: 15). "Ekonomide Devletin Üretici İşlevleri" bölümünde "karma ekonomi" kavramı kaldırılmış, devletin üretimi temel olarak KİT'ler aracılığıyla geliştireceği, bunlarda verimliliğin esas olduğu belirtilmiştir (SHP, 1985: 19-20). Hızlı ve belirli yapıda bir sanayileşmenin gerçekleşmesinde KİT'ler en güçlü araç olup bu kuruluşların etkin biçimde çalışması sağlanacaktır (SHP, 1985: 35). Sosyal devlet ayrı bir bölümdedir (SHP, 1985: 23-24). Stratejik madenlerin devlet tarafından işletileceği öngörülmüştür (SHP, 1985: 37).

En dikkat çekici değişiklik Devrimcilik ilkesinde yapılmıştır. SHP, "devrimciliğinin kaynağını Kurtuluş Savaşının ve Mustafa Kemal Atatürk'ün anti-empyralist özünden ve bunun ardından gelen sürekli yenileyici tavrından alır" (SHP, 1985: 15). Devrimcilik tutuculuğun etkisini ortadan kaldırmak ve "yaşamın yaratıcılığına" uyum sağlamaktır. Halkın ekonomik ve siyasal gücünün artırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması devrimcilik anlayışının bir gereğidir (SHP, 1985: 15-16). Burada sol-Kemalist bir anlayış sergilense de şu ifadenin ihtiyat olarak eklendiği anlaşılmaktadır: Devrimcilik "halkla birlikte, halktan güç ve yetki alarak, demokratik hukuk devleti kuralları içinde ve barışçı yöntemlerle sürdürülecektir" (SHP: 1985: 16)" Böylece devrimciliğin "tepeden inme" bir ilke olduğuna dair eleştiriler karşılansın ve "aşırı sol" akımlara da mesafe konulmaktadır.

Altı ilke SHP Programında yapay ve eğreti bir eklenti şeklinde görünmüş, SHP'nin amaçları ile güçlü bir bağ kurulmamıştır. Böylece sosyal demokrasiye Kemalizm'den dayanak arama çabası ve dolayısıyla partinin kimliği berraklıktan uzak kalmıştır. Aslında ilkelerin Programdaki konumu, SHP içindeki sol/sosyal-demokrat ve Kemalist eğilimli iki ayrı kesimin beklentilerini buluşturmayı amaçlayan bir girişim gibidir. Bununla birlikte SHP içindeki hizipleşmeler çalışmanın konusu dışında kalmaktadır.

SHP'nin 1987 Seçim Bildirgesinde ANAP iktidarı ağır ifadelerle eleştirilirken ulusalcı söylemler öne çıkarılmıştır. Bildirgede “hanedan zihniyetli” iktidarın, “dışarıyla içli dışlı vurguncu” iş çevrelerinin yoğun propagandalarından sonuç alamayacakları, halkın şaşmaz yargısından kurtulmayacakları belirtilmiştir (SHP, t.y.a: 1-2). ANAP, “dışa karşı teslimiyetçi” olmakla ve Cumhuriyetin temel yapısını dikkate almamakla suçlanmıştır (SHP, t.y.a: 2). Oysa SHP, uluslararası ekonomik ilişkileri yürütürken Türkiye'nin tam bağımsızlığını, Türk halkının onurunu ve çıkarlarını eksiksiz koruyacaktır (SHP, t.y.a: 3-4). Özal'ın dış para ve dış ticaret politikaları Türkiye'nin zararına yabancıların zenginleşmesine neden olmuştur (SHP, t.y.a: 29). Al Baraka, Faisal Finans gibi yabancı banker firmalarına tanınan vergi ayrıcalıkları kaldırılacaktır (SHP, t.y.a: 36). “İslami bankacılık” ilkeleri ile faizsiz kazanç sağlamayı amaçlayan bu tür kuruluşlara ulusalcı kesimin sıcak bakmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte söz konusu kuruluşların bir seçim bildirgesinde isimleri ile anılması oldukça dikkat çekicidir. SHP'nin 1987 Seçim Bildirgesi ile karşılaştırıldığında 1991 Seçim Bildirgesinde ANAP iktidarına karşı ağır bir üslup kullanılmayacak ve ekonomik konularda keskin ulusalcı ifadeler yer almayacaktır. Bu durum, SHP'de Kemalizm'den uzaklaşma ve serbest piyasa ekonomisini öne çıkarma eğilimlerinin bir yansıması olarak yorumlanabilir.

SHP'de Kemalizm'den Uzaklaşma Eğilimleri

SHP'de Kemalizm'den uzaklaşma eğilimleri zaman zaman kendisini göstermiştir. SHP Merkez Karar ve Yönetim Kurulunun 22 Ocak 1987'de kabul ettiği “Anayasa Raporu”nda 1982 Anayasasının Başlangıç Bölümündeki “hiçbir düşünce ve mülahazanın [...] Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliği karşısında koruma göremeyeceği [...]” ifadesinin düşünce özgürlüğü ile bağdaşmadığı vurgulanmıştır. “Eylem”, “girişim” gibi sözcüklerin kullanılmadığı bu ifadeye yer alanların dışında hiçbir düşünce ve görüş, bunlarla çelişen kanıtlanmış bir bilimsel gerçek korunmayacaktır. Böyle düşünceleri açıklayan kişiyi cezalandıracak kanun da Anayasaya uygun sayılacaktır (SHP, 1987a: 3). 1982 Anayasasının 174. maddesinde sayılan İnkılap Kanunlarının Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılacağı ve yorumlanamayacağına ilişkin düzenleme de anayasa önerisinde yoktur.

SHP Merkez Yürütme Kurulu'nun 23/24 Nisan 1991'de toplanan Parti Meclisine sunularak kabul edilen "Sosyaldemokrat Halkçı Parti Anayasa Temel İlkeler Önerisi"nde 1982 Anayasasının değişmezlik öngördüğü 2. maddesindeki "Atatürk milliyetçiliğine" bağlılık yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin "bütünlüğü ve ülkenin bölünmezliği anlamında milli" bir devlet olduğu ifadesi benimsenmiştir. Başlangıç bölümünün "toplumsal uzlaşmayı ve demokrasi inancını vurgulayan" kısa bir metin şeklinde yazılması durumunda 2. madde ile oraya gönderme yapmanın sakıncalarının ortadan kalkacağı vurgulanmıştır (SHP, 1991a: 9). Bununla birlikte anayasa önerisinde başlangıç bölümü olmadığı gibi Atatürk ilke ve inkılaplarına atf yoktur. Anayasa önerisinin sunuş bölümünde saltanattan Cumhuriyete geçiş, ulusal egemenlik, "Cumhuriyetin demokratik gelenekleri"nin vurgulanmasıyla yetinilmiştir (SHP, 1991a: 20). 1921 ve 1924 Anayasaları Osmanlı Meşrutiyetinden kopuşu simgelemekte, ulus egemenliğini ve TBMM'yi öne çıkarmaktadır (SHP, 1991a: 5).

İnönü, Mayıs 1991'de Parti İçi Eğitim Seminerinde yaptığı açılış konuşmasında SHP'nin birikimini CHP'den alıyor olmasına getirilen eleştirilerin haksız olduğunu, CHP'nin tek parti yönetiminin izlediği politikaların halktan kopuk bir sosyal demokrasi diye yadırganmaması gerektiğini, CHP'nin amacının demokrasiyi ve çağdaş toplumun tüm kural ve kurumlarını yerleştirmek olduğunu belirtmiştir. İnönü'ye göre Türkiye belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşınca çok partili siyasi yaşama geçmiştir. O dönemde başka bir seçeneğin olanaklı olup olmadığı da sorgulanmalıdır (SHP, t.y.c: s.n.y.). İnönü'nün bu konuşması, SHP'nin Tek Parti mirası ve dolayısıyla Kemalizm ile arasına mesafe koymak isteyen bir akımdan duyduğu rahatsızlığın ifadesidir.

SHP'de Serbest Piyasa Ekonomisini Öne Çıkarma Eğilimleri

SHP zaman içinde piyasa ekonomisine olumlu bakan bir söylemi öne çıkarmıştır. Uğur Tekiner'in isabetle vurguladığı gibi bu eğilime sosyal demokrat hedeflerin azaltılması da eşlik etmiştir (Tekiner, 2021: 301-302). SHP'nin 1985 Programında piyasa mekanizmasının çok yönlü işlevlerini tam rekabet piyasası içinde yerine getirmesinin mümkün olduğu, fakat mekanizmanın işleyişinde eşitsiz büyüme, bölgesel farklılıklar, gelir paylaşımında adaletsizlikler gibi çeşitli sorunlar bulunduğu, bunun için ulusal planlamanın gerekliliği belirtilmektedir (SHP, 1985: 17-18). Amaç ekonomik bağımsızlık olmakla birlikte ilerleme ülke ekonomisini dışa kapatarak değil dünyadaki ekonomik işbölümünde yer edinilerek gerçekleştirilecektir (SHP, 1985: 40).

1987 Seçim Bildirgesinde piyasaya gelecek mal ve hizmetlerin, halkın katılımı ile hazırlanacak planlar uyarınca tüketim ve yatırım dengelerinin en iyi şekilde sağlanması suretiyle artırılacağı kaydedilmiştir (SHP, t.y.a: 26). SHP'nin devletçilik anlayışındaki sosyal devlet de "katı ve bağnaz bir devletçilik" değildir. Bu anlamda sosyal devlet başta güçsüz kesimler olmak üzere toplumun bütün katmanlarını kucaklar ve yönlendirir (SHP, t.y.a: 15). 1991 Seçim Bildirgesine göre liberal olarak nitelendirilen başıboş ekonomi politikaları çok dar çevredeki bazı kişileri zenginleştirmeye yaramaktadır. Bu politikalar yerine yön gösterici plan ve programlar ile özel girişimcilik teşvik edilecektir. "Vahşi piyasa ekonomisi" yerine "sosyal piyasa ekonomisi"ni savunan SHP "ideolojik saplantılar" içinde olmadığı gibi "yerine göre devlet girişimciliğini" dışlamaz (SHP, 1991b: 10-11). Demek ki devlet girişimciliği artık SHP'nin ekonomi politikasının esaslarından birisi değil bazı durumlarda dışlanmaması gereken faydalı bir unsurdan ibarettir. Öte yandan "tüm dünyaya açılmış, evrensel verimlilik ölçülerine göre çalışan, evrensel rekabet koşullarına dayanabilen" bir ekonomi yaratmak gerekmektedir (SHP, 1991b: 11).

SHP'nin 1991'de yayınladığı "Yeni Vizyon Ekonomide Onarım ve Atılım Programı"na göre Türkiye'nin konumu dünyadaki yeni pazarlara ulaşmak isteyen dış sermaye açısından oldukça uygundur. Batı ve "bazı Pasifik" sermayesi Türkiye'ye çekilecek ve onlarla ortak olarak yapılacak yatırımlar desteklenecektir. Türkiye'nin sadece askeri bakımdan önemsenen stratejik konumu yeni sanayi tesisleri ve ekonomik üsler kurmak için değerlendirilecektir (SHP, 1991c: s.n.y.) SHP için önemli olan dış krediden çok yeni gelişmeler için verimli olan yabancı sermayedir. Yabancı sermayenin ortak olarak veya tek başına gerçekleştireceği üretim amaçlı girişimler desteklenecektir (SHP, 1991c: s.n.y.). Yapılması gereken Türkiye'yi kısa sürede piyasa ekonomisinin batılı anlamda uygulanabildiği bir ülke konumuna" getirmektir (SHP, 1991c: s.n.y.).

SHP'nin piyasa ekonomisine eğiliminin artması, Deniz Baykal'ın SHP Genel Sekreteri olduğu 1988-1990 döneminde izlediği, 1990'lardaki sosyal demokrat siyaset anlayışına yön verecek politikalar ile yakından ilgilidir. Baykal ve takipçileri 1990'lara girilirken sağ-sol ayrımının anlamını yitirdiği düşüncesinde olmuşlardır. Sermaye kesiminin ANAP'ı desteklemeyi sona erdirdiği bir ortamda SHP'nin iktidara gelebilmesi için şöyle bir hareket tarzı benimsemesi gerekmektedir: Partinin egemen çevrelere rahatsızlık verecek özelliklerinin ortadan kaldırılması ve SHP kimliğinin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak biçimde, temelinde Kemalist ilkelerin olduğu bir

merkez söylemi etrafında yeniden tanımlanması (Kömürcü, 2023: 194-195). 1991'de SHP, DYP ile koalisyon kuracak ve bu parti ile kurduğu ortaklığı ekonomi politikaları da dâhil olmak üzere genellikle uyumlu ve ılımlı bir biçimde yürütecektir.

SHP'nin İptal Davaları ve Ulusalçılık Akımı

SHP'nin ve SHP'ye mensup milletvekillerinin incelememize konu olan iptal davaları beş tane olup bunlara ilişkin AYM kararlarının künyeleri şöyledir: E. 1986/18, K. 1986/24; E. 1987/11 K. 1988/2; E. 1987/12 K. 1988/3; E. 1989/4 K. 1989/23; E. 1990/23 K. 1991/29.

i) HP'nin Ulusalçı Çizgisinin Devamı Niteliğindeki Davalar

Yabancılara mülk satışında müteakabiliyet ilkesinin uygulanmayacağı durumları düzenleyen, yabancıların köylerde taşınmaz edinebilmelerine imkân veren 21.06.1984 tarih ve 3029 sayılı Kanun HP'nin açtığı dava sonucunda iptal edilmiştir. Bununla birlikte anılan Kanun ile aynı esasları içeren 22.04.1986 tarih ve 3278 sayılı Kanun kabul edilmiştir. Söz konusu Kanunun iptali TBMM'nin 83 üyesi tarafından istenmiştir. Bu dava SHP'nin 1987'de yayınladığı "TBMM'deki ANAP Anayasa Mahkemesinde Yargılanıyor" isimli kitapta yer almaktadır (SHP, 1987b: 62-98). Davacılar listesinde ilk sırada SHP'li milletvekilleri Mehmet Seyfi Oktay ve Cahit Tutum vardır (SHP, 1987b: 62). Davanın ana muhalefet partisi SHP'nin meclis grubu tarafından değil de 92 milletvekili tarafından açıldığının sebepleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. SHP'nin zamanla ulusalçı bir yaklaşımdan uzaklaşarak serbest piyasa ekonomisine eğilim göstermesinden ve yabancılara mülk satışı konusunun tartışmalı olmasından hareketle SHP içinde söz konusu Kanuna karşı iptal davası açılması noktasında fikir ayrılığı olması ihtimal dahilindedir.

Dava dilekçesinde AYM Başkanı H. Semih Özmert ve üyeler Orhan Onar ve Mehmet Çınarlı tarafından AYM'nin E. 1984/14 K. 1985/7 sayılı kararına yazılan karşıoydaki görüşler eleştirilmiştir. Karşıoy yazısına göre Anayasa siyasi parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma hakkını vatandaşlara tanımıştır. Oysa mülkiyet ve miras hakkı yönünden bir ayırım bulunmamaktadır. SHP'ye göre böyle bir düşünce ile yabancıların devletin bütün varlığına ve asli unsuruna ortak edilmeleri, bunlar üzerinde hak sahibi olmaları mümkündür. Bu noktadan hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının sebep ve gerekçesi ortadan kalkmaktadır. Kaldı ki iptal istenen Kanunun sadece kişilere değil devletlere de mülk edinme hakkı getirmesi sakıncalıdır (SHP, 1987: 69).

İptali istenen Kanunun 1. maddesinde Bakanlar Kurulunun “milli menfaatlere ve/veya milli ekonomiye faydalı görüldüğü hallerde” hangi ülkelerin ve/veya hangi ülkeler uyruklarının mütekabiliyet aranmaksızın taşınmaz edinilmesine karar verebileceği öngörülmüştür (E. 1986/18, K. 1986/24). Böylece yabancılara taşınmaz satışlarında mütekabiliyet aranmamasına dair düzenleme “milli menfaat ve milli ekonomiye faydalı görülen haller” ile nispeten yumuşatılmış ve Kanunun Anayasaya aykırı bulunmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu Kanun da yabancılara mülk satışı ile ilgili diğer Kanun gibi (E. 1984/14, K. 1985/7) iptal edilmiştir.

21.06.1984 tarih ve 3029 sayılı Kanuna karşı HP tarafından açılan iptal davasındaki gerekçeler aynen tekrarlanmış ve bu konuda HP'nin yaklaşımı SHP tarafından sürdürülmüştür (SHP, 1987: 67-68). Öte yandan İnönü, söz konusu Kanun ile ilgili olarak SHP'nin verdiği gensoru önergesine ilişkin TBMM'de 17 Şubat 1987'de yaptığı konuşmada iktidarın milliyetçilik anlayışının ne olduğunun ve ulusal çıkarlara nasıl baktıklarının ortaya çıktığını, ülke topraklarının vatan değil emlak olarak görüldüğünü söylemiştir (SHP, t.y.b: 49).

Bazı hükümlerinin SHP tarafından iptali istenen 02.04.1987 tarih, 3346 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun 2/2. maddesi uluslararası antlaşmalar uyarınca özel sektörün idaresine bırakılan kurumların bu Kanunla düzenlenen denetime tabi olmayacaklarını öngörmüştür. SHP bu hükmü Anayasanın Başlangıç bölümünde yer alan “hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının... karşısında korunma göremeyeceği” ilkesine aykırı bulmaktadır. Yabancı bir kuruluşun ortak olduğu devlet kuruluşunun daha özenli denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu düzenleme yabancıların ortak olduğu kurum ve ortaklıklara bir ayrıcalık getirdiğinden dolayı Anayasanın 10. maddesindeki kanun önünde ilkesine aykırıdır (E. 1987/12 K. 1988/3). SHP'nin bu davayı açtığı dönemde yabancı sermayeye güven duymadığı açıktır. AYM bu Kanun hakkında iptal kararı vermiştir.

ii) SHP'de Ulusalılıktan Uzaklaşma Eğiliminin Görüldüğü Davalar
SHP, 23.05.1987 tarih ve 3332 Sayılı Sermaye Piyasasının Teşviki, Sermayenin Tabana Yaygınlaştırılması ve Ekonomiye Düzenlemede Alınacak Tedbirler ile 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu ve 3182 Sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun bazı maddelerinin iptalini istemiştir (E. 1987/11 K. 1988/2). Bu kanun ile

Devlet Yatırım Bankası yeniden teşkilatlandırılmakta, Bakanlar Kuruluna Bankayı yurt dışı bağlantılı bazı ticari işlemler için özel hukuk hükümlerine tabi anonim şirket olarak teşkilatlandırılması için yeniden düzenleme yetkisi verilmektedir. Kanunun “modern teknolojiyi teşvik” başlıklı 10. maddesi, KİT’lerin özelleştirilmesiyle elde edilen kaynakların Kamu Ortaklığı Fonuna ayrılan bölümünden yararlanılarak Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu kararıyla modern teknolojiyi getiren yatırımlara ortak olunabileceğini öngörmektedir. SHP, bu hükümlerin söz konusu kurula şartları belirlenmemiş geniş bir yetki tanıdığını, modern teknoloji ifadesinin “sübjektif yorumlara ve değerlendirmelere müsait bir tabir” olduğunu, Anayasanın 2., 6. ve 7. maddelerine aykırı bulunduğunu öne sürmüştür. Bu konuda başkaca bir gerekçe gösterilmemiş, Türk milli menfaatleri, Türk milli varlığı, Atatürk ilkeleri gibi kavramlara atf yapılmamış, özelleştirme hakkında olumsuz bir yargıda bulunulmamıştır. HP’nin özelleştirme ile ilgili düzenlemelere karşı açtığı iptal davaları ile karşılaştırıldığında SHP’nin tutumunun esnekleştiğini ifade etmek mümkündür. AYM Kanunun bazı maddelerini iptal etmiştir.

03.11.1988 tarih ve 347 sayılı 233 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bir Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin 1. maddesi uyarınca KİT genel müdürü olmak için belli bir süre özel sektörde çalışmak zorunludur. Benden iptalini isteyen SHP, bu iptal davasında da özelleştirme ile ilgili ulusalcı bir tavır benimsememiştir. Özelleştirmeye ilkesel anlamda bir eleştiri yönetilmemiş, KİT genel müdürlerinde özel sektörde çalışmış olma şartının aranmasının dolaylı özelleştirme olacağına belirtilmesiyle yetinilmiştir (E. 1989/4 K. 1989/23). Bir başka deyişle özelleştirmenin esası değil yöntemi öne çıkarılmak istenmiştir. AYM, KHK hakkında iptal kararı vermiştir.

Kimi hükümlerinin HP’nin açtığı dava sonucunda iptal edilen 27.11.1984 tarih ve 3086 sayılı Kıyı Kanunundan sonra bu konuda uzun süre herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. 04.04.1990’da 3621 sayılı yeni Kıyı Kanunu kabul edilmiştir. SHP, önceki Kanuna benzer düzenlemeler getiren bu Kanunun iptalini istemiştir. HP’nin önceki kanun için açtığı iptal davası sonuçlanmadan partinin adı SHP olarak değiştirilmiş ve SODEP SHP’ye katılmıştır. Dava devam ederken AYM’nin SHP’den istediği sözlü savunmayı TBMM Grubunun o dönemdeki Grup Başkanvekili M. Seyfi Oktay yapmıştır. 3621 sayılı yeni Kanuna karşı açılan iptal davasının dilekçesinde söz konusu konuşmaya yer verilmiştir. Oktay’a göre 3086 sayılı Kanun iptal edilinceye kadar Araplar kıyılarımızdaki “en güzide” yerleri mülkiyetlerine geçirmişlerdir. Kıyıları doğada sınırlı olarak bulunmaktadırlar. Kıyılardan

herkes serbestçe yararlanabilmelidir. Bundan dolayı kıyıların özel mülkiyete konu olamayacağı öngörülmüştür. Bununla birlikte kanunlardaki açık noktalar kıyı yağmacılığının yolunu açmıştır. İptali istenen Kanun, bütünüyle “anamacı ve özel sektörcü”, özelleştirmeyi amaçlayan iktidarlar tarafından uygulandığı takdirde kıyılarımız devletin ve dolayısıyla toplumun elinden çıkarak özelleşecektir (E. 1990/23 K. 1991/29). HP tarafından açılan iptal davasının aksine konunun Atatürk İlke ve İnkılapları ile bağlantısı kurulmamış, Anayasanın Başlangıç bölümüne dayanılarak bir değerlendirme yapılmamıştır. Sadece Oktay’ın konuşması aktartılarak Arapların kıyılarımızda mülk edinmelerinden duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. HP’nin dava dilekçesindeki ulusalcı eğilimi yansıtan ifadelerle de yer verilmemiştir. SHP’nin ulusalcı bakış açısındaki yumuşama bu davada da kendisini belli etmektedir. AYM Kanununun bazı maddelerini iptal etmiştir.

iii) SHP’nin Piyasa Ekonomisine Olumlu Yaklaşımını Sergilediği Dava
SHP, 16.06.1989 tarih ve 3585 sayılı 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun kimi maddelerinin iptalini istemiştir. Bunlar arasında anonim şirket genel kurullarındaki toplantı ve karar yeter sayılarını önemli oranda düşüren düzenlemeler de vardır. Dava dilekçesine göre özel teşebbüsün ulusal ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun çalışmasını sağlayacak önlemler almak devletin görevleri arasındadır. Böylece toplumun refaha kavuşturulması amaçlanmaktadır. Anonim şirketlerin başlıca amacı yatırımlara yetmeyecek birikimleri toplayarak büyük sermayeyi güçlendirip büyük yatırımlar yapmak, sermaye ve gelirin adaletli ve yaygın şekilde dağıtılmasını sağlamaktır. Toplantı ve karar yeter sayısını büyük oranda düşüren düzenleme anonim şirketleri bu amacından uzaklaştırmaktadır. Bu durumda sermayenin çoğunluğuna sahip olanlar, şirkete küçük sermayeler ile katılanların aleyhine olarak şirketi kendi çıkarlarına uygun biçimde yönlendirebileceklerdir. Anonim şirketlerin ulusal ekonominin gereklerine uygun hizmet üretmeleri de güçleşecektir. Bu şirketlerin sermaye ve gelirin halk tabaklarına yayılması olarak tanımlanabilecek sosyal amacı iptali istenen kanun ile tartışılır hale gelmiştir (E. 1989/23 K. 1990/26). Burada eleştirilen piyasa ekonomisinin kendisi değil bu sistemi kendi çıkarına göre yönlendirebilecek büyük sermaye sahipleridir. Halkın küçük birikimleriyle piyasa ekonomisinde yer almaya başlaması olumludur ve devlet bu faaliyetleri kolaylaştırıcı önlemler alınmalıdır. Halk kitlelerinin girişimciliğini engelleyen kısıtlamalar olmamalıdır. Anonim şirketlere izafe edilen “sosyal amaç” da sosyal demokrasinin bir gereğidir. SHP’nin bu yaklaşımı, ulusalcılık akımının serbest piyasa ekonomisine mesafeli olan yönü ile çelişmektedir. AYM iptal istemini reddetmiştir.

Sonuç

HP, SODEP ve SHP, Türkiye'ye özgü tarihsel koşulların hazırladığı zeminde Kemalizm ile sosyal demokrasiyi bütünleştirmeye dönük bir siyasi çizginin temsilcileridir. Üç partinin ekonomiyi ilgilendiren konulardaki ulusalcı eğilimlerini AYM'ye açtıkları iptal davaları çerçevesinde değerlendiren bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır: HP'nin iptal davalarında ANAP'ın neo-liberal politikalarına gösterilen tepki, yabancı sermayeye güvensizlik ve piyasa ekonomisine mesafe belirgindir. Bu duruş, başta milliyetçilik olmak üzere Atatürk ilke ve İnkılapları ile desteklenmiş, HP'nin sosyal demokrat olduğu yönündeki söylemi de bu anlayışa yansıtılmıştır. Neo-liberal politikaların devletin bağımsızlığına olumsuz etki edeceği, tarihten verilen çeşitli örneklerle ifade edilmiştir. Bu noktadan hareketle HP ekonomide ulusalcı bir eğilimi temsil etmiştir. SODEP, 1983-1985 döneminde TBMM dışında olduğu için AYM'ye iptal davası açmamıştır. SODEP Kemalizm'e daha mesafeli ve HP'ye kıyasla sosyal demokrat kimliği daha belirgindir. Bunun en önemli kanıtı SODEP'in programında Kemalizm'in ilkelerinin bilinen sistematığı ile yer almaması ve sosyal demokrat bir eğilimi sergileyen ilkelere ağırlık verilmesidir. Sosyal demokrasi ile Kemalizm'i eğreti şekilde bağdaştırmaya çalışmıştır. SODEP ve HP kökenli üyelerden oluşan SHP'nin bu durumu, parti içindeki çeşitli kanatları birada tutabilme çabası olarak da okunabilir. SHP, ekonomi ile ilgili konularda açtığı ilk iptal davalarında HP'nin çizgisini takip ederek ulusalcı bir duruş sergilemişse de zamanla bu anlayıştan uzaklaşmıştır. Bunun sebepleri SHP'nin Kemalizm ile arasına mesafe koymaya ve piyasa ekonomisine olumlu yaklaşıma başlamasıdır. Böylece ekonomide ulusalcı duruş HP'den SHP'ye gittikçe zayıflamıştır. Bu gidişattaki önemli eşik SHP'nin DYP ile koalisyon ortağı olarak 1991'de iktidara gelmesidir.

Kaynakça

Anayasa Mahkemesi Kararları: E. 1984/9 K. 1985/4; E. 1984/14 K. 1985/7; E. 1985/1 K. 1986/4; E. 1985/2 K. 1985/6; E. 1985/20, K. 1985/30; E. 1986/18, K. 1986/24; E. 1987/9, K. 1987/15; E. 1987/11 K. 1988/2; E. 1987/12 K. 1988/3; E. 1989/4 K. 1989/23; E. 1989/23 K. 1990/26.

Arslan M (2023). Turgut Özal. İçinde: M K Kaynar (der), *Türkiye'nin 1980'li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 541-548.

Aydın S ve Taşkın Y (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bıçak A (2022). *12 Eylül Sonrasında Siyasi Yasaklar Süreci ve 1987 Halk Oylaması*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

- Bora T (2017). *Cereyanlar Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- C.H.F. (Cumhuriyet Halk Fırkası) (1931). C.H.F. Nizamnamesi ve Programı Fırkanın 10 Mayıs 1931 de toplanan üçüncü büyük Kongresi tarafından kabul edilmiştir. Ankara: C.H.F.
- C.H.P. (Cumhuriyet Halk Partisi) (1935). C.H.P. Programı Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır. Ankara: C.H.P.
- C.H.P. (Cumhuriyet Halk Partisi) (1939). C.H.P. Programı Partinin Beşinci Büyük Kurultayının 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir. Ankara: C.H.P.
- Cumhuriyet* (04/07/2023). Karayalçın’dan SHP’nin yeniden kurulacağına yönelik iddialara açıklama. Son erişim tarihi, 25/02/2024.
- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1971). Cumhuriyetçi Güven Partisi Programı. Ankara: Cumhuriyetçi Güven Partisi.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Toplantı Yılı: 1981/1, Cilt: 1, 1nci Birleşim, 23 Ekim 1981 Cuma*.
- Düzenli K (2021). Halkçı Partinin Politik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 59-74.
- Erdoğan N (2009). Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya. İçinde: T Bora vd. (der), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt 2, Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 584-591.
- Evren K (1990). *Kenan Evren’in Anıları 4*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Gürpınar D (2011). *Ulusalçılık İdeolojik Önderlik ve Takipçileri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Halkçı Parti’nin Sesi* (Aralık 1984). HP Genel Başkanı Calp, Gökova İçin Konuştu: Calp: “İktidar Anayasa Suçu İşliyor”. 2, 1, 3.
- Halkçı Parti’nin Sesi* (Haziran 1985). Madene Özel Sektör Yağması. 8, 3.
- Haspolat E (2016). Küreselleşme Çağında Kamucu Ulus Devletçilik: Ulusalçılık. İçinde: E Haspolat ve D Yıldırım (der), *Türkiye’de Yeni Siyasal Akımlar (1980 Sonrası)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 281-350.
- HP (Halkçı Parti) (t.y.). Halkçı Parti Programı. y.y.: HP.
- HP (Halkçı Parti) (1984). Halkçı Parti Yerel Seçim Bildirgesi. y.y.: HP.
- HP (Halkçı Parti) (1985). 1. Büyük Kongre Merkez Karar ve Yönetim Kurulu Çalışma ve Hesap Raporları 29-30 Haziran 1985. y.y.: HP.
- İnönü E (1998). *Anılar ve Düşünceler 2*. İstanbul: Yorum Kitapları.
- Kartay C (1997). *11 Eylül 1980’den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü*. Ankara: Sanem Matbaacılık.

Kaynar M K (2023). Doksanlar Türkiye'sine Bir Miras: Hülle Partileri. İçinde: M K Kaynar (der), *Türkiye'nin 1980'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 511-517.

Kömürcü D (2010). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi Arayışı SODEP ve HP Deneyimleri*. İstanbul: Agora Yayınları.

Kömürcü D (2023). Merkez Solda On Yıllık Bir Parantez: SHP Deneyimi. İçinde: E K Selçuk (der), *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 183-213.

Özgenç E (1985). Sosyal Demokrasinin Kaynağı Hümanizmadır. *Halkçı Parti'nin Sesi*, Ocak, 3, 2, 7.

Resmî Gazete (25/01/1980). 16880, Mükerrer; (27/01/1980). 16882; (30/06/1981). 17386, Mükerrer; (16/10/1981). 17486, Mükerrer; (05/08/1982). 17773; (20/10/1982). 17844; (20/11/1982). 17874; (24/04/1983). 18027; (14/11/1983). 18221, Mükerrer; (26/05/1984). 18412; (10/10/1986). 19247; (18/05/1987). 19464; (12/09/1987). 19572; (09/12/1987). 19659; (28/05/1989). 20178; (01/11/1991). 21038, Mükerrer.

Selçuk E K (2023). 12 Eylül Sonrası CHP'nin Yerine Arayışlar: Halkçı Parti ve SODEP. İçinde: E K Selçuk (der), *Kuruculuktan Daimi Muhalefete CHP'nin 100 Yılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 155-181.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (t.y.). 2. Olağanüstü Büyük Kurultay merkez karar ve yönetim kurulu Çalışma Raporu. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (t.y.a). Seçim Bildirgesi. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (t.y.b). SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün Bölge Toplantılarında ve TBMM'de Yaptığı Konuşmalar. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (t.y.c). SHP Politika Kararları. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (1985). Sosyaldemokrat Halkçı Parti Program. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (1987a). Anayasa Raporu. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Prti) (1987b). TBMM'deki ANAP Anayasa Mahkemesinde Yargılanıyor. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (1991a). Sosyaldemokrat Halkçı Parti Anayasa Temel İlkeler Önerisi. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (1991b). Yeni Bir Türkiye İçin İlk Hedefler SHP Seçim Bildirgesi 1991. y.y.: SHP.

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) (1991c). Yeni Vizyon Ekonomide Onarım ve Atılım Programı. y.y.: SHP.

SODEP (Sosyal Demokrasi Partisi) (1983). Sosyal Demokrasi Partisi Program. y.y.: SODEP.

SODEP (Sosyal Demokrasi Partisi) (1984). Sosyal Demokrasi Partisi Birinci Büyük Kongre Kurultay Merkez Karar ve Yönetim Kurulu Çalışma Raporu. y.y.: SODEP.

SODEP Haberler ve Görüşler (01/08/1985). TRT ve Çok Seslilik. 3.

Tanör, B (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tekiner U (2020). The Social Democratic Populist Party: Revisiting Recent Past of Social Democracy in Turkey. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75 (1), 279-314.

Uncular B (1991). *İşte Böyle Bir Meclis 1983-1991*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yankı Haftalık Haber Dergisi (03-09/10/1983). "Halkçı Parti, Kiminle, Niye Muvazaa Yapsın?" Calp: Muvazaa partisi değiliz. 653, 10-12.

Yankı Haftalık Haber Dergisi (03-09/10/1983). Halkçı Parti Takvimi. 653, 6-7.